

l'arjau

REVISTA CULTURAL

Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols

Núm. 77 FEBRER 2017

Revista gratuïta

CALIDOSCOPI

El món del suro

■ L'ENTREVISTA

EMILI ESCOFET, professional del món del suro amb més de cinquanta anys d'experiència, explica el seu periple per aquest sector, com era el món del suro als anys cinquanta i com ha canviat gràcies a la tecnificació

■ CONTRASTOS

Emprenedoria i innovació: Retecork i l'Institut Català del Suro

■ LES IMATGES

El món del suro abans i ara

Retrat del personal de la fàbrica Andreu Germans i cia. de Sant Feliu de Guíxols cap al 1900.
AMSFG. Col·lecció España-Ibáñez. (Autor: Desconegut)

EN AQUEST NÚMERO...

■ PRESENTACIÓ	3
■ CALIDOSCOPI	
Calidoscopi. El món del suro	4
El punt de vista	6
L'entrevista. Emili Escofet	72
Contrastos	76
Les imatges	78
■ DIRECTORI	91

EDICIÓ

AJUNTAMENT DE SANT FELIU DE GUÍXOLS
www.guixols.cat

REDACCIÓ

ARXIU MUNICIPAL
SERVEI DE PUBLICACIONS D'ARXIU
C/ta. de Girona, 45-47
17220 St. Feliu de Guíxols
Tel. 972 32 25 93

COORDINACIÓ

M. ÀNGELS SUQUET

CONSELL DE REDACCIÓ

JOSEP AULADELL, MARC AULADELL, PERE CARRERAS,
JORDI COLOMEDA, DAVID HERNÁNDEZ

COL-LABORADORS

SÍLVIA ALEMANY, JOSEP AULADELL, EUSEBI
CASANELLAS, EMILI ESCOFET, PEP ESPADALÉ,
CARME GILABERT, ALBERT JUANOLA, JOSÉ RALLÓ,
ROSA ROURICH, M. ÀNGELS SUQUET, ENRIC VIGAS

FOTO DE LA PORTADA

PANNES EMMAGATZEMADES A LA FÀBRICA NOVA
DE CAN VIGAS, A LA CARRETERA DE REGENCÓS.
AMSFG. COL·LECCIÓ MUNICIPAL D'IMATGES.
(AUTOR: SALVADOR ESTIBALÇA)

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC

ELISENDA LORÉS I MIREIA TRULL

DISSENY I MAQUETACIÓ

DOSIS DISSENY

IMPRESSIÓ

GRÀFIQUES BIGAS

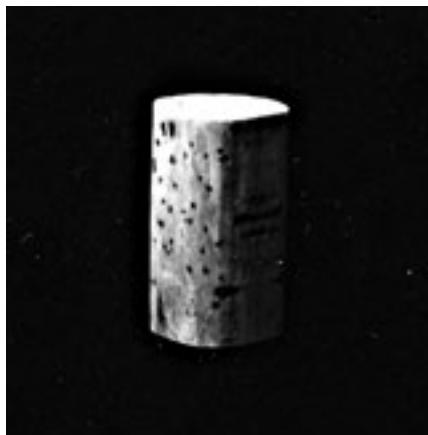
ISSN 2013-0813
DIPÒSIT LEGAL: GI-1.611-89

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el
disseny, fotografies, dibuixos i estadístiques, no pot
ser reproduïda, emmagatzemada ni transmesa de
cap manera ni per cap mitjà (electrònic, mecànic,
òptic, de gravació o bé fotocòpia) sense autoritza-
ció prèvia de l'autor i editor.

MILLOR INICIATIVA
DE COMUNICACIÓ
INSTITUCIONAL
2014

Premis
Carles Rahola
de Comunicació Local

Tap de suro fet a mà. AMSFG.
Fons Ricard Mur i Dargallo. (Autor: Ricard Mur)

PRESENTACIÓ Una tradició explica que el tap de suro el va inventar Pierre Pérignon (1638-1715), monjo benedictí encarregat del celler del monestir d'Hautvilliers. Es diu que Pérignon experimentava amb les varietats de raïm de la zona, que fermentaven ràpidament. Va obtenir el cava quan va aconseguir un bon sistema per tapar les ampolles: els taps de suro. Aquests taps permetien la fermentació del vi en poques quantitats i van substituir els de fusta i els de cànem untat amb oli utilitzats fins llavors. Tot seguit sorgiren fabricants i, ràpidament, es va estendre el costum de tapar els vins de qualitat amb taps de suro. Algunes versions d'aquesta llegenda diuen que Pérignon havia vist que uns pelegrins procedents de Sant Feliu de Guíxols tapaven la seva cantimplora amb taps d'aquest material.

L'inici del món del suro a les nostres comarques és una qüestió disputada, com el lloc d'inspiració del topònim Costa Brava. Sant Llorenç de la Muga, Llagostera, Agullana, Tossa de Mar o Sant Feliu de Guíxols? Una història explica que, a mitjan s. XVIII, un bordelès s'establí a Sant Feliu de Guíxols i ensenyà com fer taps a un home que es deia Castelló. Aquell secret passà de boca en boca. Una cosa semblant s'explica també a Llagostera... Segui com sigui, a Sant Feliu de Guíxols la producció de taps va ser decisiva. El 1784 hi havia uns 50 obradors amb uns 200 treballadors. Aquesta indústria, sorgida a mitjan segle XVIII, va prosperar durant el s. XIX i principis del s. XX. L'època d'expansió començà a afluir amb la Primera Guerra Mundial i va entrar en crisi després de la Segona Guerra Mundial. La decadència del sector s'accelerà amb el turisme i l'aparició del plàstic i l'alumini. Però el temps ha donat la raó al suro, que actualment es considera insubstituïble i amb uns valors molt importants per al medi ambient. En diverses poblacions, especialment al Baix Empordà i al Gironès, aquest sector encara té un gran pes. A Sant Feliu, les traces d'aquest món es van esborrant indefectiblement i no volem que se'n perdi el rastre.

CALIDOSCOPI

El món del suro

"Va fer-se famosa la dita d'un taper que mai no podia dur a la butxaca un parell de pessetes perquè deia que 'se li barallaven'. 'I si és una de sola?', va demanar-li algú. I ell responia: 'se m'enyora i se'n va'". Aquesta anècdota recollida per "Gaziel" a *Sant Feliu de la Costa Brava* correspon a l'època en què els tapers eren autèntics artesans, capaços de treure el màxim partit de cada peça. Llavors el més important era l'aprofitament del suro i valia la pena pagar bé els treballadors. Els tapers anaven a preu fet; tenien fama d'independents i malgastadors. El món del suro s'inicià quan els pagesos van començar a explotar el suro per la demanda dels viticultors francesos. Continuà quan es traslladaren a les poblacions veïnes per crear tallers. La proliferació de petites factories s'aturà amb la mecanització, que afavorí les grans fàbriques. El regnat del tap de suro fou enderrocats pels materials sintètics. En aquest L'ARJAU pretenem explicar la història i les peculiaritats d'aquesta indústria que, a Catalunya, va sorgir principalment a l'Empordà i al Gironès. Amb aquest objectiu la Carme Gilabert i l'Eusebi Casanellas descriuen el procés d'industrialització català i Josep Espadale es refereix a les especificitats del sector del suro. M. Àngels Suquet explica com és aquesta indústria actualment a partir del testimoni d'Enric Vigas. Sílvia Alemany desvela com era la vida dels tapers, com s'organitzaven, les motivacions que tenien. Josep Auladell parla sobre el patrimoni documental de les fàbriques de la ciutat. Eusebi Casanellas exposa els valors del patrimoni surer, en proposa l'inventari i la creació d'itineraris per difondre'l. Albert Juanola mostra com aquesta indústria s'ha transformat i ha cercat una relació sostenible amb el medi ambient. José Ralló tracta les propietats del suro i l'evolució de la producció mundial. Rosa Maria Rourich ens transporta a l'univers de sensacions i records dels seus jocs d'infantesa en la fàbrica familiar. En l'entrevista, Emili Escofet explica la seva experiència com a taper i com a empresari del suro.

CALIDOSCOPI

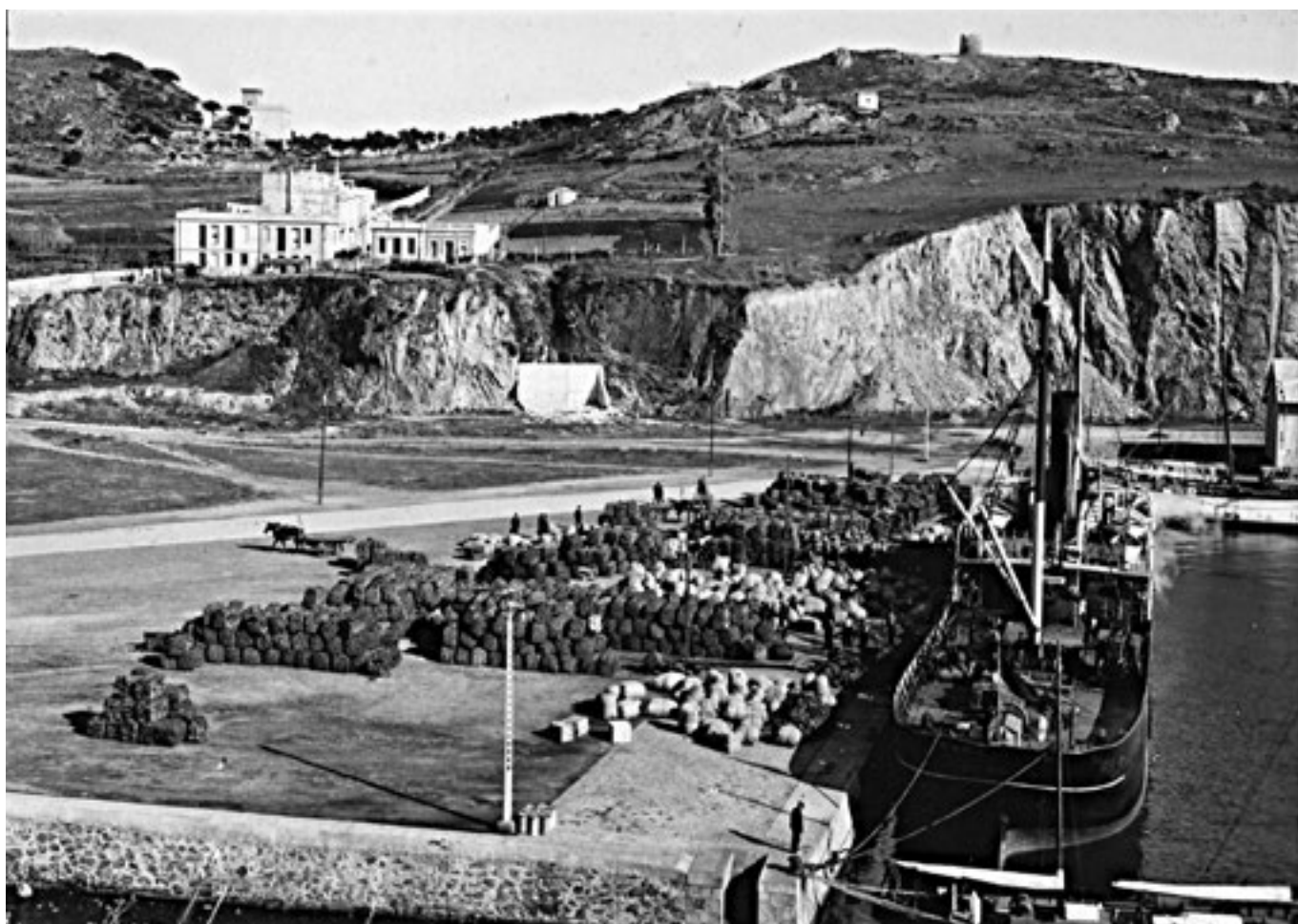
EL PUNT DE VISTA

Vist per la **HISTÒRIA** CATALUNYA, ILLA INDUSTRIAL. Durant la segona meitat del segle XVIII començaren a sorgir a Catalunya els primers grans centres productius, que seguien amb mètodes artesanals de treball, i es crearen xarxes comercials amb Espanya i Amèrica. Es produïen i s'exportaven tot tipus de productes manufacturats, els més importants dels quals van ser els tèxtils, especialment els estampats de cotó i lli (indianes). L'any 1832 es construeix el vapor Bonaplata, la primera fàbrica moguda energèticament amb una màquina de vapor i estructurada seguint el model anglès anomenat *factory System*. És a dir: una fàbrica mecanitzada, amb un gran nombre d'obers especialitzats, que va requerir un gran capital per construir-la, etc.

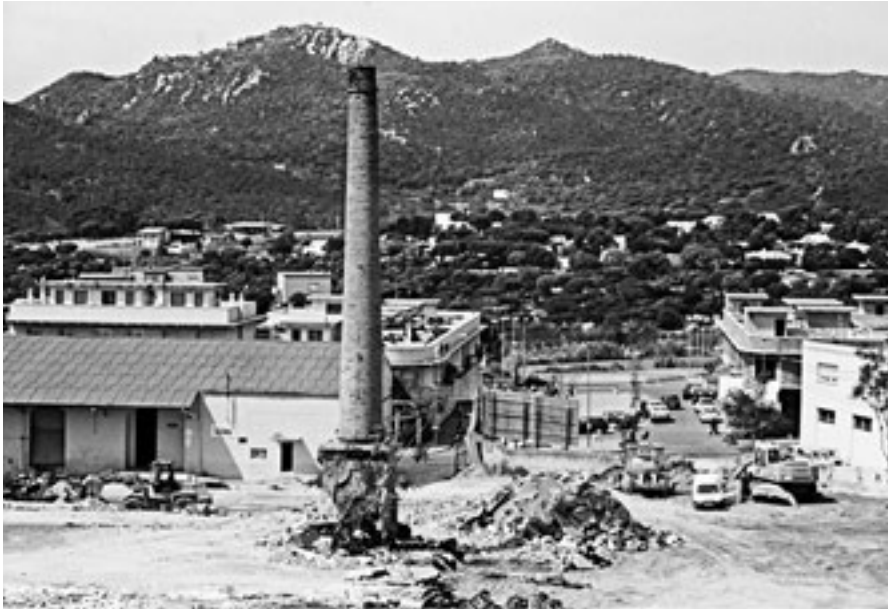
A partir d'aquesta data Catalunya va entrar a formar part de les regions protagonistes de la primera industrialització, que va suposar un factor de modernització de la societat i que conformà part de la seva cultura. La industrialització va representar una verdadera revolució econòmica i social d'àmbit mundial, i va esdevenir un període cabdal de la història de la humanitat. Catalunya en va ser capdavantera a l'àrea mediterrània. Les empreses s'hi concentraren i, en l'àmbit de la península, es convertí en una espècie d'illa, allunyada del nucli industrial principal del nord d'Europa. Durant cent anys fou "la fàbrica d'Espanya". A finals del segle XIX, el país era plenament industrial i la seva cultura era la d'una societat industrial configurada per una burgesia que féu seu l'art modernista i per una classe obrera que desenvolupà una cultura popular.

Carregament de taps i suro en planxa en el port de Sant Feliu, l'any 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur i Dargallo. (Autor: Ricard Mur)

L'energia del vapor també possibilità el desenvolupament de ferrocarril. A Catalunya diferents companyies hi construïren diverses línies. Els grans eixos

El sector tèxtil va arribar a representar quasi el 80% de la producció industrial del país. El subsector principal fou la indústria cotonera, motor principal de la industrialització

Enderroc de la fàbrica de can Nyagues per a l'obertura de la rambla de Joan Bordàs l'any 1999. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (Autor: Xavier Colomer-Ribot)

de comunicació ferroviaris van ser els de via ampla, tot i que també n'hi hagué de via estreta. La xarxa ferroviària va possibilitar el transport de mercaderies i de persones, factor essencial en una societat industrial.

La industrialització transformà el territori i configurà nous paisatges, compostos principalment per centres productius, habitatges, centres socials, vies de comunicació i infraestructures de serveis. També provocà migracions cap a les zones on s'havien creat els centres productius. Primer internes, de les zones rurals cap als centres productius; i posteriorment d'altres territoris d'Espanya.

Tot i que el tèxtil va ser el sector preponderant, hi va haver una gran diversitat industrial. El país produïa tots els béns industrials bàsics que necessitava. Es desenvolupà una especialització territorial de la producció, en gran part com a conseqüència de la biodiversitat pròpia del nostre país, cosa que proporcionà diferents matèries primeres. La localització de les indústries ha estat fortament determinada per les possibles interrelacions amb altres indústries del mateix sector i/o de sectors complementaris, així com per l'existència de vies de comunicació, fonts energètiques, matèries primeres i població.

El sector tèxtil va arribar a representar quasi el 80% de la producció industrial del país. El subsector principal fou la indústria cotonera, motor principal de la industrialització. La manca de carbó impulsà els industrials catalans a apropar-se a les fonts d'energia hidràulica. Quan aquesta estava allunyada d'un nucli de població, es crearen les colònies industrials, fàbriques amb un

Fàbrica de J. Gandol Ribot a Lieja, Bèlgica, als anys trenta. AMSFG. Fons Família Balmaña-Canet. (Autor: Desconegut)

Interior de la fàbrica Pecher, d'estil modernista a principis del segle xx. AMSFG. Col·lecció Espuña – Ibáñez. (Autor: Desconegut)

poblat obrer. Es crearen més de dues-centes fàbriques de riu, de les quals una seixantena tenien una colònia obrera. El Vallès fou la zona que concentrà la producció dels teixits de llana de qualitat de Catalunya. Manresa la producció de seda i una de les seves especialitats, la fabricació de cintes, que al segle s. XIX continuà amb fibra de cotó, encara en activitat actualment. A Premià de Mar hi hagueren fàbriques d'estampació, un dels processos d'acabat dels teixits històricament més significatius. Hi hagueren dos subsectors més: el del gènere de punt, concentrat a Manresa i a Igualada; i el del lli, que desapareix al s. XIX.

Malgrat la manca de carbó de qualitat, hi hagueren intents de crear alts forns, però cap d'aquests tingué èxit, ja que no podien competir amb els alts forns de l'estranger, que produïen productes estandarditzats i a millor preu. Les fargues, que per la qualitat del seu ferro acerat tingueren un gran reconeixement als segles XVII i XVIII, acabaren desapareixent. Al segle XIX es produí un desenvolupament del sector de la fosa i de la forja, que s'alimentaven de ferro dels alts forns o de la fosa de ferralla. Gràcies a aquestes iniciatives es crearen algunes empreses metal·lúrgiques d'importància com la Maquinista Terrestre i Marítima.

Les fàbriques de paper catalanes havien estat les més importants d'Espanya durant el s. XVIII i inicis del XIX fins que, amb la industrialització, al País Basc es crearen grans papereres. Els territoris paperers més destacats de Catalunya foren Capellades, la Riba i la zona de Banyoles i Girona, on la companyia "La Gerundense" va instal·lar la primera màquina industrial de paper a Catalunya.

A les regions boscoses es desenvoluparen indústries d'explotació del bosc, que varen arribar a tenir un cert volum. L'activitat industrial més destacable va ser la del suro, i les poblacions suro-taperes més importants van ser Sant

N.º 6. Salida principal de la fábrica de tapones de D. R. PECHER
SAN FELIU DE GUIXOLS.—*Cataluña-España*

D'esquerra a dreta:

Sant Feliu de Guíxols industrial. El port i la badia al fons, cap al 1900. AMSFG. Col·lecció Espuña – Ibáñez. (Autor: Desconegut)

Visita del rei Alfons XIII a Sant Feliu de Guíxols, el 9 d'abril de 1904. Autoritats i seguici durant la visita a la fàbrica de suro de Tomàs Brugada o fàbrica Rosselló i, posteriorment, ILECO. AMSFG. Col·lecció Antoni Vidal Arxer. (Autor: Amadeu Mauri)

Sant Feliu de Guíxols industrial. Vista de naus a la carretera de Girona a principis del segle xx. AMSFG. Fons Joan Sabater. (Autor: Joan Sabater)

Feliu de Guíxols, Llagostera, Cassà, Palamós i Palafrugell. El producte estrella sempre han estat els taps, però durant una època també ho va ser el conglomerat de suro.

Altres activitats vinculades al bosc foren la producció de carbó i l'explotació de la fusta per a la seva transformació en serradores hidràuliques. També la torneria, a la Vall del Ges, i la indústria de carrosseries, a Arbúcies, hereva de les indústries de carruatges que tenien com a base la fusta.

Les adoberies es concentraren a Igualada, on es treballava la pell dura per fer soles de sabata, i a Vic, on s'adobava la pell tova per fer peces de vestir, la part superior de la sabata, etc.

El sector agroalimentari s'estengué arreu del país, proper als centres de producció de les matèries primeres: cellers, farineres, molins d'oli (trulls), escorxadors, sucreres, fassines, xocolates, pastes, galetes, arròs...

A l'inici de segle xx a Catalunya s'implanta "la segona industrialització" que té com a base energètica l'electricitat. Encara que ja hi havia corrent elèctric en alguns punts de Catalunya, no fou fins al 1914, quan s'inauguraren les centrals de Cabdella i de Tremp, que es produeix corrent alterna en quantitat suficient per alimentar les indústries de l'àrea barcelonina. Després arribaria a altres localitats catalanes.

Amb aquesta energia barata es pogueren desenvolupar algunes indústries pesants com la cimentera, la siderúrgia, la química i l'electromecànica. L'electricitat també facilità la mineria moderna. Les mines més importants foren les de lignit a la zona de Fígols i a la Granja d'Escarp, la d'antracita a Ogassa (que per les característiques dels estrats no tingué el rendiment esperat), les mines de plom de Bellmunt... Les explotacions mineres de sals potàssiques a la zona de Cardona-Súria i Sallent-Balsareny han estat les més prominents i encara avui s'hi continua extraient. Hi hagué també explotacions de metalls, entre les quals s'han de destacar les mines de zinc a la Vall d'Aran, les de ferro de Malgrat de Mar i als Pirineus. La pedrera més coneguda de l'època industrial va ser la de Caldes de Montbui, de la qual es va extraure el granit per fer les llambordes de Barcelona.

A partir dels anys seixanta del segle xx el món occidental entra en una nova era de la història, amb un nou concepte industrial i un gran canvi social, gràcies en gran part a l'extensió de l'educació i a les polítiques socials que comporten una més gran democratització

Un altre sector que es desenvolupà a conseqüència del creixement industrial fou el de la indústria de la construcció, que s'agrupava en materials encoladors: calç, guix, ciment natural i ciment Pòrtland (iniciat a la Pobla de Lillet el 1901); els materials base, que són els elements que es produeixen en una bòbila (el totxo, els maons, les teules...), i els materials complementaris, principalment el vidre, la ceràmica i la fusteria...

Gràcies a l'aplicació dels motors de combustió inventats a la segona meitat del s. XIX, a Barcelona es desenvolupà el sector de l'automòbil i de l'aviació. Un altre fet important en aquest inici de segle fou l'arribada de capital internacional, ja que anteriorment era exclusivament del país.

S'inicià la gran fabricació de béns de consum. També foren importants altres productes de la llar i les construccions mecàniques i electromecàniques que diversificaren la producció catalana, trencant la gran dependència del tèxtil, en declivi a partir dels anys seixanta. SEAT fou la gran indústria motor d'aquest canvi.

A partir dels anys seixanta del segle xx el món occidental entra en una nova era de la història, amb un nou concepte d'indústria i un gran canvi social, gràcies en gran part a l'extensió de l'educació i a les polítiques socials que comporten una més gran democratització. Un altre tipus d'indústria s'implanta i l'era industrial, que havia durat dos-cents anys, i la seva cultura passen a ser història. La nova societat ha anat evolucionant acceleradament fins als nostres dies i podem tornar a pensar que iniciem una nova era.

Eusebi Casanelles i Carme Gilabert

Comissaris de l'exposició "L'Empordà industrial"

Vist per la **MECANITZACIÓ DEL SURO** UN PATRIMONI I UNA HISTÒRIA IMPRESCINDIBLES. Les propietats del suro ja eren ben conegudes, com a mínim, a l'antiguitat clàssica, on s'emprava com a flotador, per a ormejos de pesca, per abalisar ports, per fer-ne sabates, ruscós per abelles i, almenys, des del segle v aC, taps per a gerres i àmfores. Probablement, tot i que encara no s'ha modelitzat, donada la gran quantitat d'àmfores vinàries que sortien des del segle I dC de les nostres costes, hi devia haver associada una extracció molt sistemàtica de suro, orientada al mercat. La sortida de suro dels ports de Tossa, Sant Feliu, Palamós i Calella cap a Barcelona i València, fins a finals del segle XVII, es podia vincular al calçat, concretament a la manufactura de *tapins*.

Benet Julià va documentar el primer taper a Catalunya. Era Grau Esteva Llach de Tossa de Mar, l'any 1739, amb el qual treballaven tres tapers francesos: de París, Bordeus i Baiona

L'ús modern del suro, allò que en disparà el consum, fou de la mà de la utilització de noves ampolles de vidre, suficientment dures, capaces de resistir el transport i que condicionaran una nova forma de fer i de comercialitzar grans vins. Cada vegada està més en dubte, tot i que es va arrossegant, la teoria tradicional que vincula l'ús del suro a Dom Pérignon i la necessitat de tapar el xampany. Tal com va publicar Rosa Ros, els Arxer de Sant Feliu, comerciants de principis del segle XIX, venien taps de xampany per centenars de milers i, en canvi, taps de vi per milions.

Benet Julià va documentar el primer taper a Catalunya. Era Grau Esteva Llach de Tossa de Mar, l'any 1739, amb el qual treballaven tres tapers francesos: de París, Bordeus i Baiona. Anys abans ja es detecta un increment en la valoració de les suredes properes a la costa. Cap a 1800 podem afirmar que hi havia tapers a la majoria de poblacions amb suredes. A Catalunya s'hi van configurar les àrees següents: la Frontera (Alt Empordà), la Marina (Baix Empordà i Gironès), la Selva, el Vallès Oriental i el Maresme.

El caràcter exportador és un tret que caracteritza el món del suro davant la majoria de sectors industrials de l'Estat espanyol i que afecta tant la primera matèria com el producte transformat. França probablement fou el primer i el més important dels destinataris inicials, però cap a 1800, des del nord-est català ja es comerciava amb molts països europeus, fins i tot amb Rússia. Aquest tret és enormement diferenciador. Al voltant del suro hi havia un sistema mundial d'intercanvi de matèria primera, de productes manufacturats i industrials, d'estratègies industrials i comercials compartides, de tecnologies, de persones i d'idees.

Els propietaris de les suredes i els transformadors sempre han tingut interessos diferents. Els primers, inicialment, venien el suro a qui millor el pagava, fos del territori o fos de l'estranger. Això va provocar importants motins a la Teulera (Santa Cristina d'Aro) i a Palamós, quan els tapers de la zona intentaven evitar l'embarcament d'unes panes que els deixarien sense feina. Quan a partir de 1830 es començà a portar el suro d'Andalusia, Extremadura i altres llocs, els propietaris forestals van deixar de tenir el control. Gradualment, els preus els acabarà marcant la gran indústria.

El període que va des de 1880 fins al 1900 es considera l'edat d'or de la indústria surera, quan la brillantor de l'èxit comercial tapava uns canvis importants tecnològics i socials que marcarien un abans i un després –és molt gràcia la descripció de *Gaziel* d'aquest fenomen a la seva obra *Sant Feliu de*

la Costa Brava, com també la perspectiva crítica de Vicens Vives a *Industrials i polítics*-. Va ser una moneda amb dues cares. Cap a 1880 es va generalitzar a Catalunya la implantació de les primeres màquines que venien de Marsella i que, a diferència de les d'altres països (Estats Units), estaven mogudes a mà i estaven pensades per valoritzar al màxim la primera matèria, ja que produïen taps bons destinats a tapar vins i xampanyes. Ens referim, sobretot, a la màquina de ribot, que podia fer uns 4.000 taps al dia, en comptes dels 1.500 que feia de mitjana un taper a mà. Amb aquesta generació de màquines, el treball artesà es va començar a proletaritzar i s'hi va incorporar, amb un ritme diferent a cada població, però de forma massiva, la mà d'obra femenina. De dones ja en treballaven abans de la mecanització però ara ocuparan bona part de les feines que abans feien homes artesans. Faran feines menys especialitzades, cobraran salaris entre la meitat i dues tercers parts del de

Donació al Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols de dos volums d'*El Quixot* impresos en suro per la impremta Viader. Josep M. Viader lliura els llibres a l'alcalde, Manel Vicens, en presència de Ramon Dalmau, secretari municipal. AMSFG. Fons Pere Rigau Roch. (Autor: Pere Rigau)

Aquí s'estructuraran dos sistemes bessons rodejant les Gavarres. Dues línies de ferrocarril de via estreta enllaçaran els ports de Palamós (1887) i Sant Feliu (1892) amb les estacions de via ampla de Flaçà i Girona

l'home i, a més, segons els tractadistes de l'època, serà mà d'obra més disciplinada (si la comparem amb els artesans qualificats que imposaven les seves condicions). A finals del segle XIX, el sector surer superava de llarg el 10% de proporció mitjana de mà d'obra femenina a la província de Girona.

La zona transformadora de la frontera sortirà malparada pel retard amb l'arribada del tren a França (el 1878), setze anys més tard de l'arribada a Girona i, sobretot, perquè, contra la idea general, i només per criteris estrictament militars, es va fer el traçat des de Figueres per la costa i Portbou, deixant de costat el nucli suro-taper d'Agullana. En canvi, a poc a poc, s'anirà potenciant un important districte industrial a marina. Aquí s'estructuraran dos sistemes bessons rodejant les Gavarres. Dues línies de ferrocarril de via estreta enllaçaran els ports de Palamós (1887) i Sant Feliu (1892) amb les estacions de via ampla de Flaçà i Girona, passant per Palafrugell i la Bisbal, la primera, i per Llagostera i Cassà, la segona. S'hi crearan serveis duaners així com dues de les tres cambres de comerç de la província: la de Palamós (1886) i la de Sant Feliu (1905). Després de moltíssims anys, i de manera important, es construïren els ports per donar cabuda a vaixells de transport de més tonatge: a Palamós es col·locà la primera pedra el 1902 i el 1904, a Sant Feliu. Aquestes estructures potenciaren la zona en detriment de les altres, especialment la frontera que, des de la dècada de 1880, es dedicarà a produir per a les empreses comercialitzadores del sector de marina, on acabà impactant la segona onada industrial. La decadència també va afectar la Selva, el Maresme i el Vallès Oriental.

La Gran Guerra (1914-1918) provocà l'esfondrament de bona part del negoci surer, ja que molts països on s'exportava no només havien entrat en guerra sinó que havien esdevingut camps de batalla (per exemple la Xampanya). A la crisi d'exportacions, sobretot per aquelles empreses que treballaven pels mercats europeus, s'hi afegí l'encariment dels nòlits i les dificultats d'accés al carbó anglès. Molts propietaris forestals, especialment els rendistes, es varen aplegar al negoci, a curt termini, d'abatre les suredes per extreure tanins i carbonejar-les, deixant uns boscos arruïnats fins als nostres dies. D'aquells moments ens en deixa indicis en Joaquim Ruyra a *Entre flames*. D'altra banda, moltes empreses sureres hagueren de tancar. Hi havia gana al carrer. Fou una època molt difícil, amb molts conflictes de classe. Els governs locals promovien la construcció de carreteres per ocupar els aturats, així com cuines econòmiques. L'Estat va crear els *Docks* de Palamós, que facilitaven crèdit a les empreses a canvi de mercaderia, cosa que permetia mantenir algunes fàbriques obertes i una part dels treballadors en actiu.

La mecanització, que s'havia implantat amb força els darrers vint anys del segle XIX, culmina plenament just després de la Primera Guerra Mundial quan es resol el problema del transport de l'electricitat a llarga distància

A l'altra pàgina, de dalt a baix
i d'esquerra a dreta:

Perspectiva de la secció de triadors de la fàbrica de taps de suro de Miquel Vincke de Palafrugell, a principi del segle XX. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Desconegut)

Màquina d'escapçar de la fàbrica de Joan Vicens, al carrer Santa Magdalena, núm. 158. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Pere Pereferre Colomé)

Grups de treballadors sortint de la fàbrica de Miquel Vincke i Meyer a Palafrugell, a principi del segle XX. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Desconegut)

PALAFRUGELL.—Fábrica de tapones de corcho de Miquel,
Vincke & Meyer. Sección de escojedores.

Miguel Palé, Editor.—Palafrugell

A. T. V. — 3541 - PALAFRUGELL
Fábrica de Miquel Vincke & Meyer
(Calle de Pl y Margall)

que permetrà a qualsevol fàbrica, independentment de la seva ubicació, gaudir de motors elèctrics. En aquesta onada el treballador surer perd definitivament el seu caràcter artesanal i es proletaritzà. A més, aquesta nova onada mecanitzadora comporta la separació de la producció dels taps de vi i de cava, l'aparició dels discos per al tap corona, el paper de suro i la gegantina indústria dels aglomerats. En paral·lel a la zona suro-tapera catalana es desenvoluparan tallers mecànics especialitzats en maquinària de suro que exportaran arreu. A títol d'exemple i sense ànim d'exhaustivitat: els tallers Corredor, Trill, Gallart, Dellonder, a Palafrugell, els tallers Soler Paretas a Palamós i els tallers Pernal i Castelló a Sant Feliu de Guíxols o, en el cas de la pneumàtica aplicada el suro, Indústries Mecàniques Seguranyes de Figueres.

Com dèiem, es van separar els processos de fabricació de tap de vi i de xampany. El tap de vi es farà amb una màquina nova (la barrina), la qual perforava 15.000 taps diaris, directament de la llesca. El tap de cava tindrà una evolució més complexa. El palafrugellenc Martí Cama industrialitzà per primera vegada el tap de xampany de dues peces bessones (Geminus) a la dècada de 1880. En Martí Muntaner, a Palamós a la dècada de 1910, va fer el primer tap modern, d'aglomerat amb un parell de rondelles. Els taps

La mecanització, que s'havia implantat amb força els darrers vint anys del segle XIX, culmina plenament just després de la Primera Guerra Mundial quan es resol el problema del transport de l'electricitat a llarga distància

Perspectiva de bona part del passeig de Palamós, amb l'estació de tren en primer terme, a mitjan segle XX. AMSFG. Col·lecció España – Ibáñez. (Autor: Desconegut)

de xampany es faran polint-los amb màquines d'esmeril, deixant un nou residu, la pols, que algun empresari tirava a la riera de Sant Feliu i que va ser la causa primigènia de la publicació, l'any 1903, de l'opuscle *¿Es perjudicial el polvo de corcho para la salud?*

Als Estats Units de finals del segle XIX William Painter patenta per la Crown Cork and Seal Corporation l'anomenat *tap corona*. Una xapa metàl·lica

A dalt, vista parcial del port de Palamós des de les arcades del passeig, arran de platja, pels volts de 1940. AMSFG. Col·lecció España – Ibáñez. (Autor: Desconegut)

A sota, vista d'un comboi del tren de Palamós, a mitjan segle XX. AMSFG. Col·lecció España – Ibáñez. (Autor: Desconegut)

Més enllà de la gran tradició històrica catalana en el tap de cava, serà la dècada de 1970 la del creixement, quan les empreses catalanes en dupliquen i tripliquen la producció per fer front a la demanda

amb un folre de suro. A poc a poc s'anirà estenent la seva fabricació. Els mercats d'aigües minerals i cerveses sucumbiren aviat al nou sistema de tament, en detriment dels taps clàssics. El gran mercat de refrescos només va ser possible gràcies a aquest tap. Al Baix Empordà es van obrir fàbriques per a la fabricació dels discs de suro. A Palamós, la Corchera Internacional, que s'hi dedicava va arribar a tenir abans de 1914 més de 3.000 treballadors i treballadores.

L'aglomerat de suro per aïllament és l'anomenat *negre*, que s'aglutina només per l'efecte de la calor i és com una mena de Porexpan de color maronós. El suro que utilitza és el pelagré (el de les primeres peles de l'arbre i el rebuig). La primera fàbrica a Catalunya va ser la Miquel & Vincke que va començar les proves l'any 1913. L'aglomerat de suro *blanc* és el que es forma mitjançant aglutinants, s'usa per a taps de cava, per paviments, etc... Utilitza el suro de la mateixa qualitat que els taps, sobrant d'altres processos de producció. Els aglomerats acabaren absorbint el 60% de la producció mundial de suro en brut i permeteren fabricar molts d'aquells productes que avui associem als aïllants artificials i plàstics.

Tot i que l'any 1905 a Can Viader de Sant Feliu es va imprimir el magnífic *Quixot* sobre paper de suro que havia facilitat l'empresa Bender, no va ser fins al 1906 quan se n'introdueix a Catalunya, concretament a Palafrugell, la fabricació. Es tractava d'una finíssima làmina de suro adherida a un paper de ceba per fabricar les cigarretes amb filtre, molt lligades a la incorporació de les dones al món del tabac. El negoci va ser brutal pels milions de metres de "paper" que es feien cada any i per la seva qualitat i preu. Molts anys després, es començaren a fer laminats per a decoració de parets i més recentment per a roba de suro.

Més enllà de la gran tradició històrica catalana en el tap de cava, serà la dècada de 1970, la del creixement, quan les empreses catalanes en dupliquen i tripliquen la producció per fer front a la demanda. En aquest moment, el 60% dels taps seran catalans. Els anys 1985 i 1986 el gegant portuguès Amorim comença a fer tap de xampany i cap a 1990 baixa els preus i resta competitivitat a les empreses catalanes, per acabar adquirint, amb el temps, les grans empreses insígnia del subsector, entre d'altres Oller i Trefinos. Avui, a Catalunya, hi ha 80.000 ha de suredes repartides per l'Albera, les Gavarres, l'Ardenya, el Montnegre, les Guillerries i el Montseny, que permeten

obtenir 5.500 tones de suro cada estiu, tot i que gran part del que s'usa ve d'altres indrets. Hi ha també 35 fàbriques, la majoria molt tecnificades, repartides en polígons industrials de diverses poblacions, especialment a Cassà de la Selva i a Palafrugell, que majoritàriament exporten i facturen anualment uns 140 milions d'euros, donen feina de manera directa a 650 persones i indirecta a unes 200 més. Es fabriquen 1.300 milions de taps de cava (60% de la producció mundial), 1.400 milions de taps de vi (12% de la producció mundial) i es continuen fabricant, ara amb poc pes específic, paper i laminats de suro, així com aglomerats.

La *cultura del suro* representa un capital tan ple de potencialitats que un sistema democràtic no hi pot fer escarafalls. Els referents que proporciona són tan plurals que tothom, d'una o altra manera, hi pot beure des de qualsevol posicionament ideològic i des d'una enorme multiplicitat d'interessos. Els interrogants que ens plantejem ara hi tenen, si no resposta, sí, al menys, un bagatge important per a la seva millor comprensió. Els suros es pelen de forma discreta al bell mig de les Gavarres, en llocs sovint allunyats d'on es desenvolupa l'activitat habitual de la majoria de persones. Les fàbriques sureres –que s'han reduït en nombre i que abans, a diferència d'ara, marcaven la vida sencera de les poblacions– s'han desplaçat a polígons allunyats. Les diferents onades mecanitzadores i la incorporació de noves tecnologies han reduït cada vegada més la força de treball necessària. A cada generació que passa hi ha moltes menys persones directament vinculades a aquest món. A més, també en el Baix Empordà, ens ha impactat la globalització. Cal, doncs, treballar per fer obvis per a tothom els *connectors* surers encara presents a tota la zona, en tant que elements clau i imprescindibles per comprendre, entre d'altres, la nostra història, l'urbanisme de les nostres viles i ciutats, el nostre territori i, en definitiva, les nostres formes de vida... Hem de reconvertir el ja vell pòsit de la *cultura del suro* (que ha donat, i està donant, riquesa a aquesta comarca durant més de 250 anys), com a base autèntica i plural, per projectar-nos de nou cap al futur... sense deixar de considerar aquella ja clàssica frase del sociòleg Pierre Bordieu: "si el patrimoni es redueix a la identitat, la cultura serà un tancat". Si perdem els *connectors* se'ns esmunyirà entre els dits un capital, un patrimoni, extraordinàriament útils i irremplaçables.

Pep Espadalé

Director del Museu del Suro de Palafrugell

Vist per la **TECNOLOGIA** TRADICIÓ, INNOVACIÓ I QUALITAT. El tap de suro és un objecte petit, comú, discret i funcional que té una llarga història. Actualment, darrere la seva aparent simplicitat s'amaga un complex procés tecnificat per garantir la màxima qualitat i homogeneïtat del producte. Conegut ja a Grècia i Roma durant l'antiguitat, el tap de suro ha guanyat al plàstic i l'alumini. S'ha demostrat que és imprescindible per assolir l'excel·lència en la maduració del vi. S'ha comprovat que l'extracció del suro és necessària per optimitzar els beneficis ambientals de les suredes i que la indústria surera és sostenible en tots els sentits.

La indústria del suro espanyola és un sector en creixement que ha sabut evolucionar d'acord amb les exigències del mercat actual. Segons les dades facilitades per Cork¹ durant la campanya de 2013, a Espanya hi havia 506.000 ha de suredes, situades a Andalusia, Extremadura i Catalunya, de les quals s'extreien 88.400 tones de suro anuals, que suposaven el 30% de la producció mundial. La cadena de valor del sector es troba distribuïda en dues grans zones: Extremadura, on predomina la preparació del suro (70%) i Catalunya, on les empreses s'han especialitzat en la fabricació i exportació (80%). Es fabriquen 3.000 milions de taps, entre d'altres productes; i s'exporta el 50% del que es produeix, principalment taps de suro (62%), suro en brut preparat (31%), material de construcció (3%) i altres productes (4%). Es tracta, doncs, d'una indústria representativa d'àmbit internacional que, en les darreres dècades, ha invertit en recerca i tecnologia per esdevenir referent en termes de qualitat, tot potenciant l'agermanament amb la restauració i el sector vitivinícola.

Aquest procés de constant modernització i adequació ha estat possible mercès als projectes i les estratègies de diferents institucions i entitats empresarials com l'Associació d'Empresaris Surers de Catalunya (AECORK) i la Confederació Europea del Suro (CE Liège), entre d'altres. En totes les accions realitzades, la iniciativa dels empresaris catalans ha estat decisiva en l'enfocament cap a la innovació per mitjà de la recerca i l'emprenedoria. Enric Vigas, empresari de Palafrugell, n'és un dels màxims exponents. Representa la quarta generació d'una família consagrada plenament al suro i, més enllà del negoci, ha convertit la seva feina en la seva passió, que comunica amb entusiasme. Va ser el promotor d'AECORK, creada el 1977 amb seu a Palafrugell, de la qual n'ha estat president durant 21 anys. També va ser delegat espanyol a CE Liège des de la seva creació l'any 1987 i, des de l'any 2010, n'ha estat president. El maig de 2016 fou reelegit per unanimitat. Durant la seva presidència ha impulsat iniciatives com la certificació Systecode, que acredita el compliment del Codi Internacional de Pràctiques Taperes (CIPT), elaborat a partir de les conclusions del projecte de recerca *Quercus* (1992). Del procés d'auditoria en poden resultar tres nivells: Base, Premium i Excellence. Enguany hi ha cinc empreses espanyoles que han obtingut la màxima acreditació; dues són de Palafrugell: J. Vigas SA i Trefinos SL. Compten amb Systecode Premium: De Maria Taps SL i Francisco Oller SA, de Cassà de la Selva. Tenen Systecode Base: 9 empreses de Cassà de la Selva, 2 de Palafrugell, 1 de Palamós, 1 de Riudellots de la Selva i 1 de Sant Feliu de Guíxols.

1. Iniciativa per promocionar el sector del suro, en la qual participen entitats tan representatives com AECORK, ASEKORK, APCORD, CELIÈGE, IPROCOR, Institut Català del Suro i RETECORK.

Enric Vigas explica que el 2013 es comptabilitzaven 150 empreses, però en l'actualitat n'hi ha 35. Diu que cal un esforç de transformació molt gran, perquè cada cop hi ha més requeriments i control; i que, a Catalunya, s'ha optat pel producte amb valor afegit per minimitzar els costos. Per aquest

La indústria del suro ha estat darrere de grans personatges i del progrés de l'Empordà fins que s'inicià la seva davallada, als anys 50

motiu, les empreses catalanes s'han centrat en la fabricació de taps de vi i cava i han abandonat l'aglomerat negre, que té un valor molt petit. Per contra, l'elaboració de l'aglomerat negre es fa actualment a Extremadura, Andalusia i, sobretot, a Portugal. Vigas constata que l'Estat, en el seu moment, va subvencionar Extremadura i Andalusia perquè s'industrialitzessin, cosa que no va fer amb Catalunya. Aquestes zones, i també Portugal, s'han beneficiat dels fons comunitaris (FEOGA), però no han evolucionat com Catalunya. S'enorgulleix del fet que, malgrat tot, des de temps antics les empreses catalanes han estat capdavanteres a causa del seu tarannà emprenedor. Remarca la figura del guixolenc Josep Irla, industrial surer, que va ser president del Parlament de Catalunya i president de la Generalitat a l'exili, i que va garantir la supervivència de la institució amb el finançament de la seva empresa. Afirmar que Irla va rebre suport econòmic d'altres empresaris surers, com la seva família. La indústria del suro ha estat darrere de grans personatges i del progrés de l'Empordà fins que s'inicià la seva davallada, als anys 50. El 1960 la creació de l'Acord Europeu de Lliure Comerç (EFTA) va gravar el suro espanyol amb un 20%, mentre que ho feia un 0%

Al costat, detall del laboratori de J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

amb el portuguès. Això va donar un gran avantatge a Portugal on, a més, els costos han estat sempre menors. Els salaris, per exemple, són un 40% més barats que a l'Estat espanyol.

El sector surer té unes característiques específiques que han modelat la geografia física i humana de la zona i que explica molt bé Josep Espadalé a "El cas de la indústria suro-tapera", publicat al número 161 de la *Revista de Girona* (novembre-desembre de l'any 1993). A partir d'aquest escrit es poden destacar principalment 5 peculiaritats: la proximitat de la matèria primera,

A dalt, accés a la seu de J. Vigas SA, a Palafrugell. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

A sota, retrat d'Enric Vigas durant la visita realitzada amb motiu de l'edició de L'ARJAU. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

L'interès que suscità el suro per abastir zones productores de taps, principalment França i Anglaterra, ben aviat derivà en la creació de tallers i, posteriorment, fàbriques

la capacitat d'evolucionar, la seva orientació internacional, la importància de l'aprofitament del suro, el seu caràcter artesanal i l'agermanament del suro amb el vi.

La primera característica és la situació d'aquesta indústria en les mateixes zones d'extracció de la matèria primera. En general, la indústria s'estableix a prop de les fonts energètiques, en canvi, la indústria del suro es va desenvolupar a partir de mitjan segle XVIII per la proximitat del suro (Albera, Gavarres, Ardenya i Montnegre). L'interès que suscità el suro per abastir zones productores de taps, principalment França i Anglaterra, ben aviat derivà en la creació de tallers i, posteriorment, fàbriques. En segon lloc, hi ha doncs una obstinada voluntat per prosperar. Ben lluny de resignar-se a exportar panes de suro, la presència d'aquest material generà iniciatives que van evolucionar d'acord amb les possibilitats que la mecanització oferia. Dins d'aquesta zona, va destacar especialment l'eix: Sant Feliu de Guíxols, Cassà de la Selva, Llagostera, Palamós i Palafrugell. Des de l'any 1830-1835, atès el gran volum de la producció, ja va ser necessari anar a buscar la matèria primera en altres zones, principalment Extremadura i Portugal. Llavors, les comunicacions van ser essencials per a la logística: els ports de Palamós (1887) i Sant Feliu de Guíxols (1892) i les línies del tramvia i tren que s'hi van enllaçar, respectivament, per facilitar la connexió amb la línia Barcelona-França.

En tercer lloc, hi ha la importància de l'exportació. L'origen del sector va ser el subministrament de matèria primera les indústries de la Provença i el Rosselló, que abastien zones vitivinícoles, especialment la Xampanya. Però de seguida es començaren a crear tallers i fàbriques que produïen per exportar el producte arreu del món. L'expansió del darrer quart de segle XIX va implicar que les empreses obrissin seus en altres poblacions, de la mateixa comarca o també a l'estranger (França). També es van crear magatzems i plantes de trituració, per afavorir el desenvolupament de les fàbriques.

En quart lloc, la matèria primera té molt de valor, ja que s'obté al cap de molts anys d'haver plantat els arbres. A Catalunya, les suredes tenen un cicle molt lent, es pelen cada 12 anys. L'interval varia entre 9 i 14 anys, segons la zona. Els arbres triguen entre 25 i 35 anys a donar la primera escorça (pelagri), que no té qualitat i que s'utilitza, per exemple, per fer aglomerat negre. L'escorça per fer taps no es produeix fins la tercera lleva, quan l'arbre té entre 40 i 50 anys. Els arbres poden produir durant 200 anys, que equival

L'esperit emprenedor característic del sector ha motivat novament la seva transformació d'acord amb els nous temps, tot cercant la complicitat de la indústria vinícola

a unes 14 o 15 lleves. Com que el suro és tan difícil d'obtenir, tradicionalment s'ha procurat aprofitar al màxim la matèria i comptar amb mà d'obra qualificada. Hi havia gent que feia "caps i puntes", és a dir, fabricava taps aprofitant els retalls que quedaven. Els sobrants també es trinxaven per fer aglomerat, des que es va descobrir aquest sistema casualment el 1890. Per tant, l'aprofitament del material era prioritari, fins i tot més que l'estalvi en els sous dels treballadors els quals, en general, sempre han estat considerats força qualificats (malgrat la mecanització).

En cinquè lloc, la producció ha estat sempre molt artesanal, aspecte que té relació amb la qualificació i el sou dels treballadors. En un inici, es tractava de petits tallers on tan sols es necessitaven els perols per bullir les pannes i els patis per emmagatzemar el suro. La majoria de les fàbriques van sorgir durant la dècada dels 80, tot coincidint amb la generalització de l'ús de màquines. La primera màquina que es va inventar, la màquina de garlopa, va ser inventada el 1850 pel guixolenc Francesc Vidal i Monner. La primera mecanització simplement reproduïa les operacions manuals amb màquines, tanmateix algunes operacions no es van poder automatitzar fins molt després, com el triatge o "trio". Després de la Primera Guerra Mundial, amb la generalització de l'energia elèctrica, hi va haver la segona onada de màquines: la de barrina, la de llescar, la d'esmerilar. Amb la barrina, que foradava directament les llesques sense haver de fer carracs, es podien fer fins més de 10.000 taps.

La sisena especificitat és el condicionament de la producció als requeriments de l'embotellament de vi. Antigament, la fabricació industrial de les ampelles va servir per estandarditzar els taps i, posteriorment, els enòlegs i els laboratoris de les bodegues n'han determinat les característiques.

Tots aquests trets han estat decisius, des d'un punt de vista històric, en la configuració del sector i del seu paisatge. Avui dia, han esdevingut punts forts que han obert noves oportunitats en un context que no és gens fàcil. L'exportació segueix essent l'eix de la producció i aquesta indústria ha entès com cap altra la necessitat d'innovar. L'esperit emprenedor característic del sector ha motivat novament la seva transformació d'acord amb els nous temps, tot cercant la complicitat de la indústria vinícola. Però malgrat la tecnificació i els estrictes controls efectuats per laboratoris, l'elaboració artesanal continua essent garantia per als productes de primeríssima qualitat. J. Vigas SA, per exemple, va ser la primera empresa del sector que va tenir un laboratori propi, el qual va comptar el 2006 amb un cromatògraf per

A dalt, vista del despatx de la seu de can Vigas, al carrer Clavé de Palafrugell. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

A sota, detall del procés de fabricació de taps de suro a J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

La indústria surera té una petjada ecològica negativa en el medi ambient, ja que contribueix a reduir les emissions de diòxid de carboni, no genera residus contaminants i necessita menys energia que la indústria que elabora taps amb materials sintètics

controlar el TCA, completat posteriorment amb un segon equipament. El laboratori ha esdevingut icona de l'empresa, que li ha volgut donar ús més enllà de la pròpia producció, per assessorar clients i per col·laborar en projectes d'altres institucions i contribuir a desenvolupar el sector. Per contra, aquesta empresa puntera en tecnificació també remarca la tria artesana dels taps prèvia a la preparació de la comanda. L'objectiu d'aquesta operació és garantir al màxim la qualitat requerida pel client.

La importància i valor de la matèria primera ha esdevingut una de les característiques amb més projecció de futur. Lluny de ser arraconat pels materials sintètics, el suro té molt d'avantatge perquè és un material innocu, biodegradable i totalment reciclable, ja que s'aprofiten totes les restes de producció així com també els taps usats. Així mateix la indústria del suro ha estat la primera de l'Estat espanyol en mesurar la seva petjada de carboni. L'estudi va començar el 2008, en el marc del projecte Cenit Demeter, liderat per la bodega Miguel Torres i en el qual van participar 27 empreses del sector, 17 centres públics de recerca i 5 centres tecnològics. Es va analitzar globalment el procés de producció del tap de vi de suro natural d'una sola peça i el tap de cava de dos discos, dos dels productes més representatius de la indústria surera. L'any 2012 es van presentar les conclusions, entre les quals, es determinava que la producció d'una ampolla de vi emet 600 grams de CO₂, però que les bodegues que utilitzen tap de suro poden reduir entre un 18 i un 40% aquesta emissió. Així, per cada tona de suro convertida a taps, es redueix l'emissió de CO₂ en 14,6 tones.

Aquesta recerca permet afirmar que la indústria surera té una petjada ecològica negativa en el medi ambient, ja que contribueix a reduir les emissions de diòxid de carboni, no genera residus contaminants i necessita menys energia que la indústria que elabora taps amb materials sintètics. Entre els anys 2011 i 2013, l'ICSuro, RETECORK, CELIÈGE, AECORK, el Centre Tecnològic Forestal de Catalunya i el Consorci Forestal de Catalunya van promoure un estudi per valorar els serveis ambientals de la sureda, és a dir, la retenció de CO₂, la purificació de l'aigua i de l'aire, el control a l'erosió i la prevenció d'incendis. Arran d'aquest projecte es va demostrar que les suredes on hi ha pela retenen entre tres i cinc vegades més CO₂ que les que no es treballen. Al llarg de la història, l'explotació de les suredes ha anat variant en funció del que era més rentable. Per exemple, durant la Primera Guerra Mundial, es va optar per produir carbó en lloc de llevar el suro. Quan

la producció d'aglomerat negre es traslladà a altres zones, molts propietaris van substituir les alzines per eucaliptus, que es podien tallar al cap de 10 anys de la seva plantada. Actualment a Catalunya hi ha unes 80.000 ha de sureda i el 50% són explotades per a l'extracció de suro.

Una línia d'actuació bàsica, doncs, ha estat la realització de projectes transversals i interdisciplinaris, que abastin tot el procés, des de l'extracció del suro fins a l'elaboració i ús dels productes. Una altra de les estratègies ha estat la realització de campanyes de promoció i comunicació de les propietats del suro i els beneficis d'aquesta indústria a nivell mediambiental. S'ha apostat per convertir aquesta indústria, juntament amb el sector vitivinícola, en un atractiu turístic, que integri també els valors del patrimoni cultural que ha generat al llarg de la història. L'empresa J. Vigas SA és un bon exemple de l'equilibri ben entès entre innovació i tradició. Malgrat que, lògicament, prioritza la inversió en tecnologia, es muda amb la seva seu central: un edifici construït el 1887 amb un estil mossàrab que sembla precursor del modernisme historicista. Els bells arcs de les portes i les finestres són conseqüència d'un projecte per a una fàbrica que s'havia de realitzar al Marroc però que el destí situà al carrer Anselm Clavé de Palafrugell, des d'on ha contribuït decisivament a escriure una bona part d'aquesta història.

M. Àngels Suquet i Fontana

Directora de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

Vist per la **CIUTAT** LA SOCIETAT DEL SURO. La indústria del suro va forjar un caràcter a la ciutat: les intenses relacions amb ciutats europees, una burgesia que combinava el tràfec del treball a les fàbriques amb el mecenatge cultural. Els beneficis de la indústria del suro van sostenir un poder econòmic de famílies com la de l'escriptor i periodista Agustí Calvet, "Gaziel", o la del mecenes i científic Rafael Patxot. El context féu possible personatges com el músic Juli Garreta o l'impressor Octavi Viader.

És una etapa de grans canvis, amb l'entrada de les dones a les fàbriques, les associacions d'obrers, i una activa classe burgesa que impulsava grans projectes

"Sant Feliu és una ciutat petita, però amb els ulls oberts davant el món. Hi ha allí, un nucli d'homes de superior cultura, àvids de coneixement i molt relacionats amb l'estranger. Alguns d'aquests homes són excel·lents músics i van molt a l'hora amb tot el que passa a París i a Londres, a Berlín i a Viena, i no assabentats per la premsa, sinó *de visu* amb unes biblioteques musicals on trobareu, tres dies després d'haver eixit de la impremta, la darrera partitura de Strauss o de Schönberg" (PLA, Josep (1972). *Obra completa*. 21. *Homenots. Tercera sèrie* (capítol dedicat a Juli Garreta), Barcelona: Edicions Destino, pàg. 325)

El segle XIX tindrà episodis tan determinants com l'expulsió dels monjos el 1835 i l'aparició de noves fonts d'energia i noves tècniques que transformaran el treball del suro. És una etapa de grans canvis, amb l'entrada de les dones a les fàbriques, les associacions d'obrers, i una activa classe burgesa que impulsava grans projectes, com la construcció d'un ferrocarril fins a Girona o d'un port, i que canviava la fesomia de la ciutat amb grans edificis.

D'un poble gran, en sortia una petita ciutat industrial. D'un sistema de vida tradicionalment pescador/mariner i artesanal es passava a una població de fàbriques, de societats anònimes, d'inversors estrangers, etc. Apareixia una nova classe burgesa i un proletariat que, tot i viure en un context de prosperitat, anava prenent consciència de les desigualtats respecte als amos.

Certes activitats quedaran endarrere, com la de les grans drassanes que el s. XVIII havien construït vaixells de 80 canons i enormes velers. Continuaran però els mestres d'aixa que confeccionaven els tradicionals llaguts de sardinals.

La indústria del suro va forjar un caràcter a la ciutat: les vendes i les intenses relacions amb ciutats europees (el moviment de mercaderies però la comunicació també d'idees noves), una burgesia que combinava el tràfec del treball a les fàbriques amb el mecenatge cultural. Industrials de Centreeuropa s'instal·laren a Sant Feliu, i es crearen importants indústries de maquinària (com la Castelló o Pernal). El 1892 s'inaugurà la línia de tren fins a Girona, amb l'aportació de capital exclusivament guixolenc. El 1897 la ciutat tenia 2.135 treballadors del suro, 1.196 homes i 140 dones; el 1901, només 4 anys més tard, la indústria suro-tapera donava feina a 2.734 homes i 453 dones.

Els beneficis de la indústria del suro sostingueren un poder econòmic de famílies com la de l'escriptor i periodista Agustí Calvet, "Gaziel", o la del

A dalt, vista parcial del passeig del Mar el dia de la festa de Santa Llúcia, patrona de les modistes, l'any 1930. Al fons, el nou casino La Constància. AMSFG. Col·lecció Santiago Güitó Palé. (Autor: Desconegut)

A sota, perspectiva del racó de Llevant durant feines de càrrega i descàrrega de bales d'encenall de suro. Al fons, la casa Patxot amb l'Observatori Català i el Nou Casino La Constància, pels volts de l'any 1905. AMSFG. Col·lecció Espuña – Ibáñez. (Autor: Desconegut)

mecenes i científic Rafael Patxot. El context féu possible personatges com el músic Juli Garreta o l'impressor Octavi Viader. L'arquitecte General Guitart redactava un Pla General (1897) que donava resposta a aquesta expansió de la ciutat, i dibuixava bells edificis com el Casino de La Constància. Joan Casas, industrial i polític catalanista, encarregava edificacions als arquitectes Rafael Masó i Puig i Cadafalch. A la muntanya de Sant Elm s'hi projectava una ciutat-jardí, amb torretes, capella, jardins i balneari. Nombrosos artistes vingueren a la ciutat i hi donaren classes, com Jaume Pons Martí.

ELS INDUSTRIALS SURO-TAPERS I LES SEVES FAMÍLIES

Endinsant-nos en algunes de les biografies d'industrials suro-tapers del tombant de segle XIX-XX, podem apreciar una mica més el tarannà d'aquell període.

El cas per exemple de Tomàs Brugada i Rifà (1861-1923), amb fàbrica al carrer Capmany que arribaria el 1889 a donar feina a 400 obrers qualificats i que, des de 1894, establí connexions comercials molt importants amb Estats Units (la seva esposa era d'allà), on obrí sucursal a Nova York. Amb Amèrica del Nord (Estats Units i Canadà) també s'hi relacionava intensament la indústria situada al carrer de Santa Teresa de Josep Burgell i Motger (1840-1922). Altres fabricants miraven més cap a Europa, com l'empresa de Josep Batet i Camps (1864-1930), amb sucursals importants a la ciutat francesa de Reims i a l'alemanya de Mainz.

A dalt, noies del Patronat d'Obreres en una fàbrica de suro, probablement la del mateix patronat, al carrer Nou de l'Algavira. AMSFG. Col·lecció Dolors Buxó (Autor: Desconegut)

A sota, retrat de grup de l'Associació de Música de can Pey en una trobada a Casa Rovira. D'esquerra a dreta: Salvador Vidal, "Salvi", al violoncel; Josep Gravalosa al violí; Jaume Rovira, "Jacques", a l'harmonium; Marià Vinyas, darrere la tapa del piano. Dret, amb el violí a les mans, Juli Garreta Arboix. AMSFG. Fons Lluís Lloansí Marill. (Autor: Desconegut)

A la muntanya de Sant Elm s'hi projectava una ciutat-jardí, amb torretes, capella, jardins i balneari. Nombrosos artistes vingueren a la ciutat i hi donaren classes, com Jaume Pons Martí.

Les empreses locals coincidiren amb l'arribada i establiment a Sant Feliu d'empresaris vinguts sobretot d'Alemanya. Aquesta classe benestant tenia punts de trobada comuns, com per exemple les vetllades a la casa de Karl August Bender (1884-1979), al carrer Capmany on es reunien tant membres de la colònia alemanya (Greiner, Pecher, Heller, Vincke, etc.) com personalitats de la població com l'impressor Viader, el músic Juli Garreta o el pintor Galofré Oller. També eren famoses les *soirées* a la casa situada als afores de Jaume Rovira i Carreró, de l'empresa familiar Hijos de J. Rovira amb seus, a part de la guixolenca, a França i a Alemanya (d'on era la seva muller i a on passaven llargues temporades).

Ens detindrem una mica més en la figura d'un d'aquests empresaris, Joan Casas, nascut el 1839 a Sant Feliu de Guíxols en el si d'una família de comerciants. Com passava sovint al llarg de la darrera meitat del segle XIX, la indústria i el comerç del suro van afavorir que molts fills de famílies benestants es formessin i comencessin a treballar a l'estranger. Així, Joan Casas als 16 anys es trobava treballant a Londres i en tornar-ne estaria treballant a la fàbrica Vinyas & Cia, una de les més importants de Sant Feliu de Guíxols; relació que quedava fiançada arran del seu casament amb una neboda de l'industrial per a qui treballava. Tant des de la seva participació en el govern municipal en diferents períodes, com des de la iniciativa empresarial privada, impulsà una sèrie de projectes cabdals per a la modernització de la ciutat i el desenvolupament de les indústries. El 1892, s'inaugurà la línia de ferrocarril fins a Girona, promoguda econòmicament en gran part per ell. Uns anys més tard, el 1909, fundà junt amb Josep Palahí i Auter la Companyia de Gas de Sant Feliu. Com a alcalde inicià una sèrie de projectes, tant del terreny urbanístic com de l'àmbit de l'educació. Així, contractà l'arquitecte General Guitart (autor del Pla General i també de l'edifici característic al passeig guixolenc del Casino La Constància), traslladà les drassanes de la platja cap a la zona de Calassanç, realitzà l'Eixample del cementiri, inaugurà les classes nocturnes per a adults així com féu totes les passes per poder tenir una Escola de Belles Arts. Cal recordar que ja el 1892, essent alcalde i a més any de la inauguració de la gran obra del ferrocarril, s'organitzà una ambiciosa exposició de belles arts, amb 474 obres exposades, en els jardins dels afores de les senyores Ferrer i Vinyas (muller de Joan Casas) i en una nau espaiosa de dos pisos. Moltes associacions i personalitats de signe polític divers s'adheriren en aquesta gran festa cultural. A part de la comissió executiva local, hi hagué també vocals delegats d'altres poblacions, com de Barcelona, Girona, Olot i Sevilla (molt relacionada amb Sant Feliu pel tema surer). Des de la nova estació de ferrocarril, a l'altra banda de la ciutat, sortien carruatges que traslladaven els viatgers fins a l'espai de l'exposició. Al recinte de l'"Exposició de Belles Arts" s'hi instal·là un cafè-restaurant "decorat segons la moda" (*Noticiero*, 23/6/1892).

L'expansió d'aquest període comportà una nova imatge de la ciutat, amb la instal·lació de comerços moderns (com la pastisseria de can Canals al carrer Major), i l'oferta de serveis per a aquesta classe acomodada

Altres aspectes de la seva personalitat són el paper com a benefactor, en impulsar la construcció d'una casa de salvament de naufragats (el 1886 en fou el primer president de la Junta Local), i el salt en la seva carrera política el 1903, essent candidat a diputat. El 1905 serà vicepresident de la Junta Provincial de la Unió Catalanista.

A part d'aquests prohoms, com vivien els infants i les dones d'aquestes famílies benestants?

Per als nens, se'ls tenia preparada una formació amb estades moltes vegades a l'estranger; igual que algunes noies, si era el cas que l'empresa hi tenia sucursal, com Conxita Gispert Sabater (1854-1933), que s'educà a Londres on el pare muntà un negoci de filatures; o les germanes Llagustera, nascudes a Itàlia. Les noies, totes elles, es dedicaven, a part de la cura de la família, majorment a obres de beneficència.

Per a aquestes dones, filles d'una burgesia puixant es plantejava una preparació més completa, de la mà moltes vegades d'institutrius que vivien a casa mateix. Algunes d'elles tingueren una gran preocupació per l'ensenyament i la cultura d'altres dones menys afavorides i lluitaren per tal que tinguessin una educació digna. Aquí podem introduir el cas de Maria Patxot Rabell, filla del matrimoni Patxot i Rabell i nascuda un cop traslladada la família a Barcelona; fou alumna de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona, es relacionà amb Francesca Bonnemaison, i acabà detenant el càrrec de sots presidenta de la Secció Permanent de Religió i Culte de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona. A més de l'educació, també s'incrementà la participació de les dones en la societat civil. Corals i grups de teatre amateurs foren nuclis on era possible traspasar el llindar domèstic i fixar-se en els altres i la seva cultura.

Eren molts els fabricants i comerciants implicats en iniciatives de mecenatge social (vegi's L'ARJAU per a l'extensa obra realitzada per Rafael Patxot); un entremig de tants exemples fou l'adequació el 1909 d'una finca per a convalescència de malalts de guerra a la part de Mascanada a càrrec del comerciant Baldomer Rasós.

L'expansió d'aquest període comportà una nova imatge de la ciutat, amb la instal·lació de comerços moderns (com la pastisseria de can Canals al carrer Major), i l'oferta de serveis per a aquesta classe acomodada (per exemple, la modista Maria Ferran tenia al seu taller quinze treballadores als anys vint per abordar totes les comandes).

Albergo infantil Municipal dirigido por D. Guila

Una part important dels treballadors de les indústries era població pagesa i de mar que van entrar a les fàbriques i van proporcionar la força necessària per moure les màquines o manipular els objectes que es fabricaven

ELS TREBALLADORS DEL SURO I LES SEVES FAMÍLIES

Una part important dels treballadors de les indústries era població pagesa i de mar que van entrar a les fàbriques i van proporcionar la força necessària per moure les màquines o manipular els objectes que es fabricaven (també arribaren famílies de fora de Sant Feliu que s'instal·laren en nous barris que s'estenien cap a la part de dalt de la ciutat i a l'entorn de l'estació del tren). El treball a la fàbrica era en condicions molt dures: encara que oficialment es treballaven deu hores diàries, se'n feien més i només es cobrava el jornal els dies que es treballava. Amb el tombant de segle, hi comença a haver la primera legislació sobre els accidents laborals i el treball de les dones i els nens. El 1900 s'establí la prohibició del treball dels menors de deu anys, una reducció de la jornada per als menors de catorze i el permís de maternitat després del part per a les mares obreres; era una llei motivada per la permanència de l'analfabetisme obrer, la desatenció en què creixien els nens i nenes obrers i la mortalitat en els dos primers anys de vida.

Les condicions de treball a les fàbriques eren, en general, poc saludables. La ventilació insuficient, calor, humitat i les emanacions provocaven malalties respiratòries mortals com la tuberculosi. Si ocorrien accidents, en alguns casos causats pel cansament de les llargues jornades, els treballadors quedaven en mans de la beneficència, ja que no hi havia cap altra mena de previsió social. Fins que es creen les societats de socors mutus, per ajudar en cas de malaltia o d'atur. A la Vall d'Aro una de les mútues més importants era La Previsión Guixolense fruit de la fusió de nou germandats d'homes el 1914: La Constància Guixolense, La Concordia, La Igualdad, La Nueva Unión, La Terrestre Reformada, La Humanitaria, La Solidaridad, la Protectora Guixolense, La Antigua Taponera, vinculada a la Caixa d'Estalvis Municipal creada per l'Ajuntament de Sant Feliu el 1909 amb el llegat de Ferran Romaguera i part del pressupost municipal extraordinari. Començà a funcionar el 1911

SAN FELIU DE GUINOLS: Drogueria y Confiteria de la Sra. Viuda de D. J. Canals
N.º 8. Emilio Canet, Editor.-San Feliu de Guinols.-Cataluña-España

Banyes d'en Baldomero, a peu de la muntanya de Sant Elm, amenitzats per l'orquestra Garreta, cap al 1900. AMSFG. Col·lecció Espuña-Ibáñez. (Autor: Desconegut)

Retrat del personal de la fàbrica de gas. A dalt, el quart començant per l'esquerra és Martí Palahí. Al mig, el quart i el cinquè són Gustau i Josep Palahí, respectivament. A baix, el tercer és Joan Palahí. AMSFG. Col·lecció Carmela Palahí. (Autor: Desconegut)

Pastisseria de la vídua Canals a principis del segle xx, al xamfrà del carrer Major amb el carrer Sant Antoni. AMSFG. Col·lecció Carme Arxer. (Autor: Desconegut/Editor: Emili Canet)

Des de mitjan segle XIX, exactament del 1857, a Espanya s'aprovà la llei Moyano, que imposà l'escolaritat obligatòria dels 6 als 9 anys

als baixos de la Casa de la Vila, en un context econòmic delicat per la crisi del sector del suro en haver caigut les exportacions, pel procés de mecanització que enviava treballadors a l'atur i posteriorment per l'impacte de la Primera Guerra Mundial. Moltes persones se'n varen beneficiar; alguns d'ells malalts crònics o jubilats. Aquestes circumstàncies de crisi i la voluntat de millorar les condicions de salaris portaren greus tensions i a la convocatòria de diferents vagues, com la que durà del desembre de 1899 a març de 1900, amb un mort en la manifestació del 14 de març de 1900.

Les dades objectives dels jornals i dels conflictes periòdics mostren una realitat diferent a la idea harmònica de la relació entre fabricants i obrers, divulgada per Gaziell:

"Les 'Fàbriques del suro' com en deien dels obradors on el manipulaven, venien a ser com repúbliques democràtiques en miniatura, on es compensaven -una mica massa i tot- el treball i la llibertat. Aquestes repúbliques tenien, a més, una alegria, un optimisme, un tirar-s'ho tot a l'esquena i un *dolce far niente*, de pura arrel mediterrània." (CALVET, Agustí, "Gaziell" (1963) *Sant Feliu de la Costa Brava*. Barcelona: Ed. Aedos, pàg 67)

Des de mitjan segle XIX, exactament del 1857, a Espanya s'aprovà la llei Moyano, que imposà l'escolaritat obligatòria dels 6 als 9 anys. Nens i nenes eren atesos durant tres anys i la seva migrada instrucció els havia de permetre fer front a les exigències laborals que, com és lògic, divergien en funció del seu origen. Per a molts, les biblioteques i les classes de formació del Casino La Constància esdevindran una segona escola; igual que les escoles de belles arts o d'arts i oficis, i les classes nocturnes organitzades pel Centro Recreativo i el Centro Instructivo Obrero.

A les fàbriques calien obrers d'ambdós sexes. Així doncs, d'instrucció, a nois i noies els en calia ben poca per fer anar la maquinària. D'altra banda, si la

família s'ho podia permetre i hi veia la utilitat, enviava nois i noies a escola però amb objectius diferents entre els sexes. Les noies hi anaven per adquirir coneixements que els permetrien ser unes millors mestresses de casa, mentre que dels nois s'esperava una altra cosa, com ara que adquirissin uns coneixements que els permetessin desenvolupar una professió. Tot i que la llei atorgava a nens i nenes el mateix dret a rebre l'anomenada *instrucció primària*, aquestes darreres veien molt limitat el seu horitzó pel que fa a la continuació dels estudis. Així, en general, l'analfabetisme femení era notòriament superior al masculí. Les dones de les classes obreres i petita burgesia aprenien alguns oficis a prop de dones expertes, mestres de fet: cosidores, brodadores, modistes, cuineres, mainaderes, dependents de comerç, etc.

L'herència del treball manual del suro continuà en alguns treballadors que esdevingueren també artesans realitzant dibuixos, capses i estoigs en suro. L'habilitat d'aquests artesans, molts d'ells sense poder-ne conèixer avui dia la seva identitat, era molt gran i rebien encàrrecs dels fabricants per decorar objectes i retrats.

En aquest període vibrant, cal esmentar algunes obres socialment de gran efecte per part de la municipalitat. Per exemple, la compra per part del municipi el 1908 d'un terreny al Puig Marí per ubicar-hi safareigs públics; o la creació el 1899 d'un alberg infantil on allotjar els fills de les dones treballadores.

Com totes, la societat guixolencà d'aquest període fou una societat complexa, amb una gradual conscienciació de viure en una ciutat moderna (escoles, mercat, hospital). Amb una vitalitat i dinamisme en la difusió de noves idees; a principi del s. xx a Sant Feliu es venien més de dotze setmanaris. Aquesta vitalitat, no només de Sant Feliu de Guíxols, marcaria el caràcter inquiet, obert i compromès de les generacions posteriors.

Sílvia Alemany

Directora del Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols

Vist pels **DOCUMENTS** EL QUE QUEDA DE LA RIFA DEL SURO. Afirmar el conegut escriptor guixolenc Gaziol, al seu llibre *Sant Feliu de la Costa Brava* referint-se a la prosperitat de la ciutat, que "[...] li caigué a Sant Feliu la primera rifa grossa de la seva vida. La sobtada valoració del suro [...]". Efectivament, la indústria surera coneixeria a casa nostra, a finals del segle XIX i principi del XX, una etapa d'esplendor que convertiria aquella vila, dedicada fins aleshores bàsicament a la pesca i al comerç marítim, en una ciutat industrial abocada a un èxit resplendent tot i que fins a cert punt efímer, ja que la segona meitat del segle XX ja veuria el lent declivi de la indústria del suro.

La desaparició de nombroses empreses, grans i petites, dedicades a l'elaboració de taps i altres productes en suro, no ha deixat més rastre que, en alguns casos, la memòria d'aquells que hi varen treballar o de les persones que hi vivien a la vora. La presència de tallers i fàbriques a pràcticament tots els carrers de la ciutat ha deixat una memòria popular que ens parla d'una manera de viure i treballar que avui ja s'ha perdut. Més enllà d'aquesta història oral, que encara avui podem recuperar, l'Arxiu Municipal ha aconseguit conservar, gràcies a la sensibilitat de propietaris i hereus, documentació d'algunes de les empreses dedicades al món del suro. Fàbriques com Industrias Derivadas del Corcho Sanjaume SA, Bombi i Soler SA, CA Greiner e hijos SA, Alfred Mont, Fills de Benet Planellas, Octavi Canadell i fills SL, Donatiu SA, Francesc Ararà, Industria de laminados y especialidades del corcho ILECO SA, Josep Costa Ayats o E. Trachsler SA, tenen la seva representació en els

La presència de tallers i fàbriques a pràcticament tots els carrers de la ciutat ha deixat una memòria popular que ens parla d'una manera de viure i treballar que avui ja s'ha perdut

Treballadors de la fàbrica H. Heller triant taps l'any 1924. AMSFG. Col·lecció Municipal d'imatges. (Autor: Desconegut)

Retrat del personal de la fàbrica S. Cateura al pati de la fàbrica, amb les màquines de garlopa de l'empresa, l'abril de 1888. AMSFG. Fons Francesca Basart. (Autor: Desconegut)

Un dels fons més interessants dels conservats a l'Arxiu Municipal, tant pel seu abast cronològic com per la importància de l'empresa, és el d'Industrias Derivadas del Corcho Sanjaume SA

fons de l'Arxiu Municipal. En alguns casos parlem d'un volum de documents realment petit comparat amb el que podia arribar a generar una empresa del ram. En altres ocasions ens trobem davant d'una documentació gairebé íntegra, conservada pràcticament des de l'inici de l'empresa, que ens permet refer tota la història de la fàbrica. El volum de la documentació conservada és realment important, el total dels fons conservats, pertanyents directament a les diverses empreses, arriba als 50,95 metres lineals. Per altra banda, cal fer esment de la documentació municipal vinculada a les fàbriques de suro, és a dir, tota aquella documentació generada per les empreses en la seva relació amb l'Ajuntament: llicències d'obres, impostos, instàncies, etc.

Un dels fons més interessants dels conservats a l'Arxiu Municipal, tant pel seu abast cronològic com per la importància de l'empresa, és el d'Industrias Derivadas del Corcho Sanjaume SA, dedicada a la fabricació de taps, així com de flotadors de suro per a la indústria de la pesca. L'empresa, ubicada a la confluència dels carrers Iris i Huguet de Sant Feliu, es fundà durant la dècada de 1920 i fou propietat en un primer període de Joan Sanjaume Maymí, conegut popularment com *Generi*. El negoci prosperarà ràpidament fins a l'inici de la Guerra Civil espanyola. En el transcurs d'aquest conflicte bèl·lic, Joan Sanjaume Maymí s'exilià al sud de França amb part de la família. En acabar la guerra, Sanjaume tingué certes dificultats per retornar a Sant Feliu, probablement pel fet de romandre a França durant bona part del conflicte armat. De fet, l'any 1942 encara era al país veí, però el 1947 ja el podem documentar de nou a Sant Feliu de Guíxols.

L'any 1956 Joan Sanjaume ven a Francesc Soler Roura, als germans Josep i Víctor Soler Prats i a Francesc Nadal Serra, el seu negoci de manufacturats del suro. Aquests socis també varen comprar la societat o "marca" Industrias derivadas del corcho Sanjaume SA constituïda per Joan Sanjaume amb la seva filla Adela Sanjaume i la seva néta Maria Sala Sanjaume, i que no havia tingut activitat fins aquell moment. L'immoble on estava situada la fàbrica, propietat d'Adela Sanjaume, quedava lligat per als cinc anys següents, amb un contracte de lloguer renovable, amb els nous participants de la societat. Els nous propietaris formaran l'estructura de la societat amb 120 accions dividides cadascuna de les quals en quatre parts de trenta accions. L'any 1966 Francesc Nadal abandonarà la societat i les seves accions es repartiran a parts iguals entre els tres socis restants: Francesc Soler, que exercirà de president, i

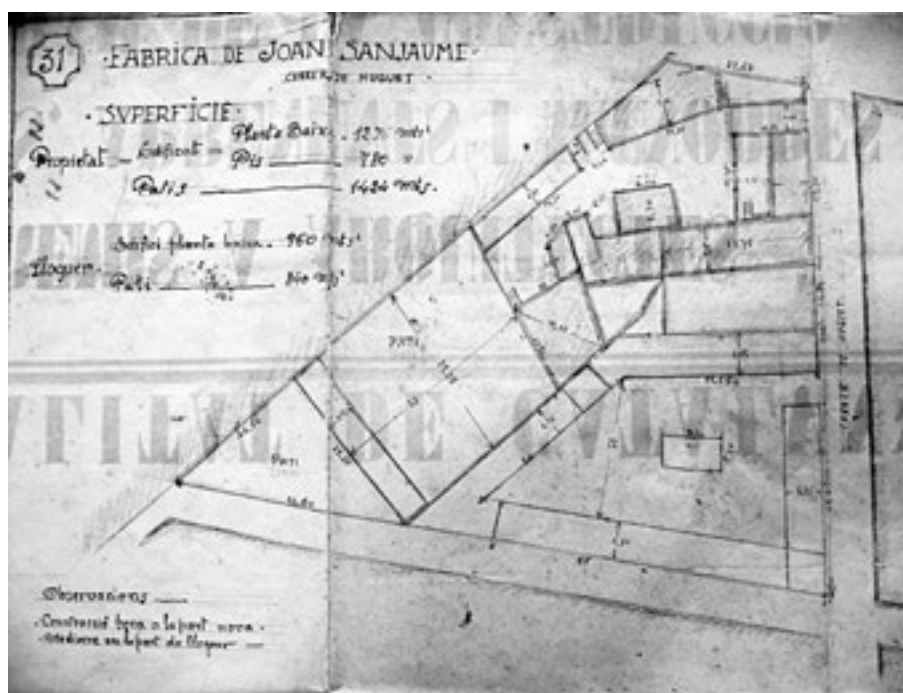
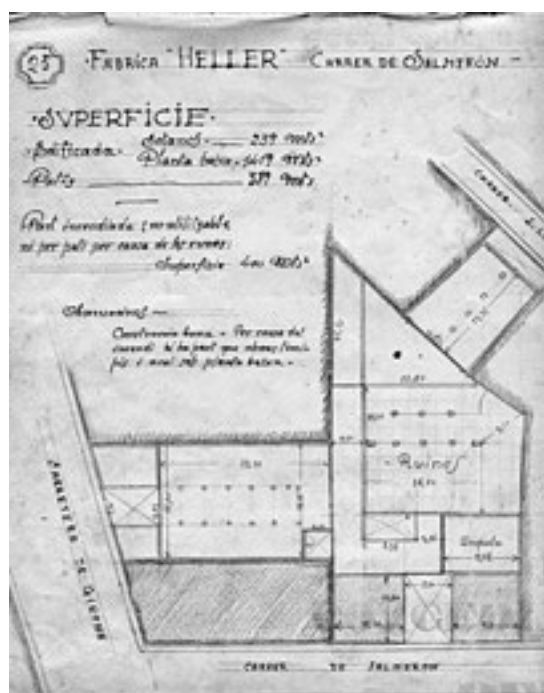
A dalt, pati de la fàbrica H. A. Bender amb treballadors embalat els sacs de taps per al seu transport, març de 1888. AMSFG. Fons Francesca Basart. (Autor: Desconegut)

A sota, fitxa de la fàbrica Heller amb dibuix de la planta, elaborada per Joan Bordàs el 1937. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guixols

Al costat, fitxa de la fàbrica Sanjaume, elaborada per Joan Bordàs el 1937. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guixols

els germans Josep i Víctor Soler Prats (aquest últim com a secretari). El 1982 la societat acordà posar en circulació les accions que quedaven en cartera. Francesc Soler va renunciar al seu dret d'adquisició, i van quedar d'aquesta manera els germans Josep i Víctor Soler Prats com a accionistes majoritaris amb 3.965 títols cadascun d'ells, mentre Francesc Soler Roura mantenia un paquet de 520 títols i el nomenament com a president de la societat. Amb la mort, l'abril de 1983, de Francesc Soler, el càrrec de president de la societat va recaure en Josep Soler, mentre que Víctor Soler continuà exercint de secretari. L'any 1987 l'empresa va participar en la missió comercial espanyola a Austràlia, en un intent de potenciar les seves exportacions. Malgrat tot, la societat va anar quedant fortament afectada per les diverses crisis de la indústria del suro, la qual cosa comportà una disminució tant de la facturació com del nombre de treballadors de la fàbrica. L'empresa va mantenir la seva activitat fins a l'any 2008, en què va tancar les portes.

Una altra documentació d'empreses del món del suro guixolenc, exemple d'aquells casos en què, malgrat la importància de la fàbrica, no ha sobreviscut una gran quantitat de documents, és la de la societat Bombi i Soler SA. Empresa tapera dedicada a la compravenda de suro i a la fabricació i exportació de taps i discs. Fundada el 1910 per Joaquim Bombi Gras i Josep Soler Senti com a societat mercantil regular col·lectiva (transformada l'any 1936 en societat

A dalt, d'esquerra a dreta:

Triadores de la fàbrica Vancells cap al 1960. AMSFG. Col·lecció Municipal d'imatges. (Autor: Desconegut)

Treballadors de la fàbrica Vancells ensacant taps cap al 1960. AMSFG. Col·lecció Municipal d'imatges. (Autor: Desconegut)

Pati de la fàbrica Garcia, al davant de l'estació de tren, amb les panes de suro i estris per a l'assecat dels taps. AMSFG. Col·lecció Municipal d'imatges. (Autor: Desconegut)

anònima) era la continuadora de la firma Badosa i Soler. La fàbrica estava situada al carrer de Provença de Sant Feliu de Guíxols. L'any 1937 la part edificada de la fàbrica, tota de planta baixa, ocupava 1.137 metres quadrats i els patis 2.103 metres quadrats, amb un total de 47 treballadors. El mes de juliol de 1975 el president de la societat, el Sr. Francesc Turró, va presidir la junta general extraordinària que va posar punt final a l'empresa pels mals resultats financers dels darrers anys. D'aquesta societat només disposem de la documentació bàsica de constitució de la societat, dipositada pel president Francesc Turró Sagrera al seu domicili particular en el moment de la dissolució de l'entitat. D'altra banda, el mes de setembre del 2014 ingressà a l'Arxiu un llibre de comptes diaris de l'empresa del període 1935-1941 que arribà barrejat amb el fons documental de l'Escola Gaziell; cal suposar que algun dels mestres de l'escola hauria estat alhora empleat d'aquella indústria, com a escrivent o administrador, raó que explicaria la presència del document barrejat amb el fons de l'escola, amb la qual no guarda cap relació orgànica.

Dins d'aquella documentació generada per la relació entre l'Ajuntament i les empreses del suro cal destacar el cens de fàbriques realitzat per l'ar-

No es produïren socialitzacions i les empreses continuaren sota control dels seus propietaris, la majoria homes d'esquerra o republicans federals que gaudien de bones relacions amb els sindicats

arquitecte municipal Joan Bordàs durant la Guerra Civil espanyola. Durant el conflicte, el Comitè Municipal de Sant Feliu de Guíxols va intentar configurar a la ciutat una nova estructura econòmica basada en la idea d'una societat autogestionària, això suposava la confiscació i col·lectivització de totes les àrees productives de la ciutat. El primer pas fou socialitzar el tren de Sant Feliu a Girona, i les companyies d'aigües, gas i electricitat. A continuació foren col·lectivitzats els transports i es municipalitzaren alguns serveis bàsics com els de farmàcia, rajoleria, barberia, fusteries, etc. Aquestes activitats col·lectivitzadores gairebé no afectaren la indústria surera guixolenc. No es produïren socialitzacions i les empreses continuaren sota control dels seus propietaris, la majoria homes d'esquerra o republicans federals que gaudien de bones relacions amb els sindicats. Tot i això, cal assenyalar que a totes les empreses es constituí un Comitè de Control obrer, el qual tenia com a missió procurar l'acompliment dels plans de treball tot col·laborant amb la direcció de la fàbrica.

L'any 1937 l'arquitecte municipal Joan Bordàs va rebre l'encàrrec de realitzar un cens de les fàbriques de suro de la ciutat de Sant Feliu de Guíxols. El cens havia de reunir les dades bàsiques de les fàbriques: la ubicació, el nom del propietari o arrendatari, la superfície útil destinada a fabricació i la destinada a magatzem, etc. Segons va deixar escrit el mateix Bordàs, la raó de la realització d'aquest cens no era altre que cobrar un lloguer per la fàbrica als seus mateixos propietaris. Possiblement podríem parlar d'una mena d'impost de guerra, ja que algunes fàbriques com la Planellas ja estaven pagant des del mateix inici de la guerra una certa quantitat mensual sota aquest concepte. Juntament amb el cens, Bordàs va dibuixar la planta de cadascuna de les fàbriques, i va deixar així una memòria visual de la mida i distribució de la totalitat de les fàbriques de suro de Sant Feliu.

Josep Auladell Payró

Tècnic de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

A dalt, d'esquerra a dreta:

Triant taps per ensacar-los a la fàbrica Trachsler, als anys cinquanta. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Desconegut)

Pati de la fàbrica d'Antoni Rufí, al carrer Milans, amb sacs de suro. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Ricard Mur)

Vist per la **CULTURA** PATRIMONI I PAISATGE INDUSTRIAL SURER AL BAIX EMPORDÀ. La visió de la majoria de la gent del nostre país i dels estrangers que visiten el Baix Empordà és la d'un territori definit per l'agricultura i els espais naturals, que conjuntament formen un paisatge excel·lent al costat del mar, on s'ha establert una economia dominada pel sector turístic, la qual ha construït milers de cases i hotels que han transformat una bona part del seu paisatge primitiu. És difícil imaginar-se que en aquest territori també hi va haver una gran activitat industrial molt singular que ha perdurat fins als nostres dies.

En segon lloc va ser protagonista d'una industrialització molt singular a nivell mundial que va definir un "paisatge cultural únic" al món, conseqüència que l'alzina surera creix en uns pocs llocs de l'àrea mediterrània

Ernest Lluch va escriure, pensant en l'imaginari col·lectiu d'aquest territori, que la idea d'un Empordà únicament agrari no tenia cap sentit, perquè, segons ell, a partir del s. XVIII, es va anar bastint una estructura econòmica diversificada, a partir del sector agrícola, on s'inclou el surer, que ha anat donant lloc a iniciatives manufactureres, derivades de les diferents activitats del sector primari. Podríem afegir que al Baix Empordà es va configurar un paisatge cultural al voltant del suro.

La UNESCO, a causa de la necessitat d'identificar els paisatges molt humanitzats i diferenciar-los dels paisatges naturals, defineix el *paisatge cultural* com "el resultat del desenvolupament d'activitats humanes en un determinat territori". El conformen, en primer lloc, un substrat natural; en segon lloc, l'acció humana (construcció i modificació dels elements naturals) i, en tercer lloc, les activitats desenvolupades (component funcional en relació amb l'economia, creences, cultura). En aquest paisatge el pes del patrimoni cultural construït és molt rellevant; és el testimoni o el rastre genètic del que ha sigut la societat i del que li ha succeït al llarg de la història. El patrimoni que s'ha conservat és el resultat de la voluntat social de preservar elements dels diferents períodes de la seva història, ja que quan es destrueixen totalment les restes patrimonials d'un període concret també s'esborra la memòria històrica col·lectiva d'aquella època. Va passar al sud i oest de Catalunya amb el patrimoni de l'era musulmana i com a conseqüència s'ha esborrat la memòria col·lectiva del que va passar allí durant quatre segles. El seu coneixement ha quedat circumscrit a un cercle reduït d'estudiosos i interessats en el tema. En aquest sentit el patrimoni construït dona la profunditat del temps al paisatge i la societat li pot donar més o menys significació.

El període de la industrialització del Baix Empordà és cabdal per entendre aquesta comarca. En primer lloc, perquè la revolució industrial representa el segon canvi econòmic i social de la història, després del neolític, i solament algunes regions del món hi van participar activament: El Baix Empordà en va ser una d'aquestes. En segon lloc, va ser protagonista d'una industrialització molt singular d'àmbit mundial que va definir un "paisatge cultural únic" al món, conseqüència que l'alzina surera creix en uns pocs llocs de l'àrea mediterrània. A més l'Empordà és l'únic territori en què al voltant de l'espai natural surer es va desenvolupar un sistema industrial complex de transformació i comercialització del suro que va crear un patrimoni construït o cultural.

Aquest paisatge cultural surer està format pel patrimoni forestal de les Garres i massissos de l'entorn, el qual ha estat transformat pels propietaris de les plantacions d'alzina surera especialitzant-lo en suro en detriment d'altres arbres i pel patrimoni industrial surer en el sentit extens. A ells s'hi ha d'afegir el patrimoni immaterial relacionat amb l'activitat surera conservat majoritàriament en els arxius i en museus.

Es podria dir que aquest paisatge ha sofert uns grans impactes. Per una part, molts boscos surers no s'han cuidat i hi han crescut altres tipus d'arbres i per una altra molts elements del patrimoni industrial s'han destruït. Aquest últim problema s'ha produït a àmbit mundial. Els valors del patrimoni industrial no corresponen als que caracteritzen els altres llocs del patrimoni cultural. Les seves construccions no tenen ni la bellesa del patrimoni artístic, ni una antiguitat molt gran, la majoria no passen de 150 anys, ni tampoc han estat els protagonistes d'un fet històric com un camp de batalla o han estat l'habitatge d'un prohoms. El patrimoni industrial és quasi exclusivament un patrimoni de coneixement sobre el món del treball

D'esquerra a dreta i de dalt a baix:

Vista de l'estació de tren de Sant Feliu de Guíxols amb la porta d'entrada al fons. A la dreta, la locomotora núm. 4 i, a l'esquerra, el porxat, els magatzems i les vies. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges (Autor: Desconegut/Editor: Àngel Toldrà)

Perspectiva del port de Sant Feliu amb diversos vaixells de càrrega amarrats, pels volts de l'any 1928. Al fons, el puig de les Forques. AMSFG. Col·lecció Espuña - Ibáñez (Autor: Ricard Mur)

Perspectiva de la rambla de Pi i Maragall, actualment rambla del Portalet, vista des dels jardins Juli Garreta, pels volts de l'any 1933. A la dreta, el Nou casino La Constància AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges (Autor: Desconegut)

Vista de la badia cap al 1930 amb el port i el Salvament en primer terme AMSFG. Col·lecció Espuña - Ibáñez (Autor: Ricard Mur)

En aquest territori relativament petit es distingeixen quatre grans paisatges geogràfics que han desenvolupat quatre cultures diferents: la del mar, la de la plana, la de la muntanya i, entremig, la dels aspres

i quantitativament els seus protagonistes han estat la gent comú. El seu valor es basa en ser un document d'una revolució tècnica i social que va canviar la humanitat i també en ser un testimoni del món del treball, que inclou tant els treballadors com la burgesia, que conjuntament van formar una societat molt més moderna i van implantar una nova cultura vinculada amb la industrialització.

Al Baix Empordà, com en l'Alt, la diversitat productiva agropecuària va donar una diversitat industrial, com afirmava Ernest Lluch. En aquest territori relativament petit es distingeixen quatre grans paisatges geogràfics que han desenvolupat quatre cultures diferents: la del mar, la de la plana, la de la muntanya i, entremig, la dels aspres, formada pels terraprimis i terrenys de poca productivitat. L'activitat pesquera del mar va crear la manufactura de la salaó del peix a diversos pobles, encara que avui estigui concentrada a l'Escala. També en foren conseqüència les drassanes de petites i mitjanes embarcacions, excepte a Sant Feliu de Guíxols, on es van construir grans vaixells. I el trànsit de vaixells va ser el motiu de la construcció de fars, del semàfor de Begur i del Salvament de Naufrags de Sant Feliu de Guíxols.

A la plana es van construir les farineres per moldre el gra i, a Pals, s'establí un molí d'arròs industrial que va funcionar fins fa pocs anys. Als aspres, on es cultivaren vinyes i oliveres, es van necessitar trulls, cellers i fassines per produir, oli, vi i alcohol. A la muntanya (Gavarres) hi hagué tota una producció de carbó i, a finals del s. XIX, s'excavaren mines de diversos minerals fins hi tot als espadats de la costa de la zona de Begur. Al voltant del massís, les terres argiloses que l'envolten van possibilitar la creació de forns de maons i teules i una indústria de ceràmica a la Bisbal, així com una producció de calç a la zona de Fonteta on hi ha terrenys calcaris. A aquests quatre paisatges s'hi ha d'afegir un quart, de caràcter transversal. El dels rius on es van construir els molins i després les centrals elèctriques.

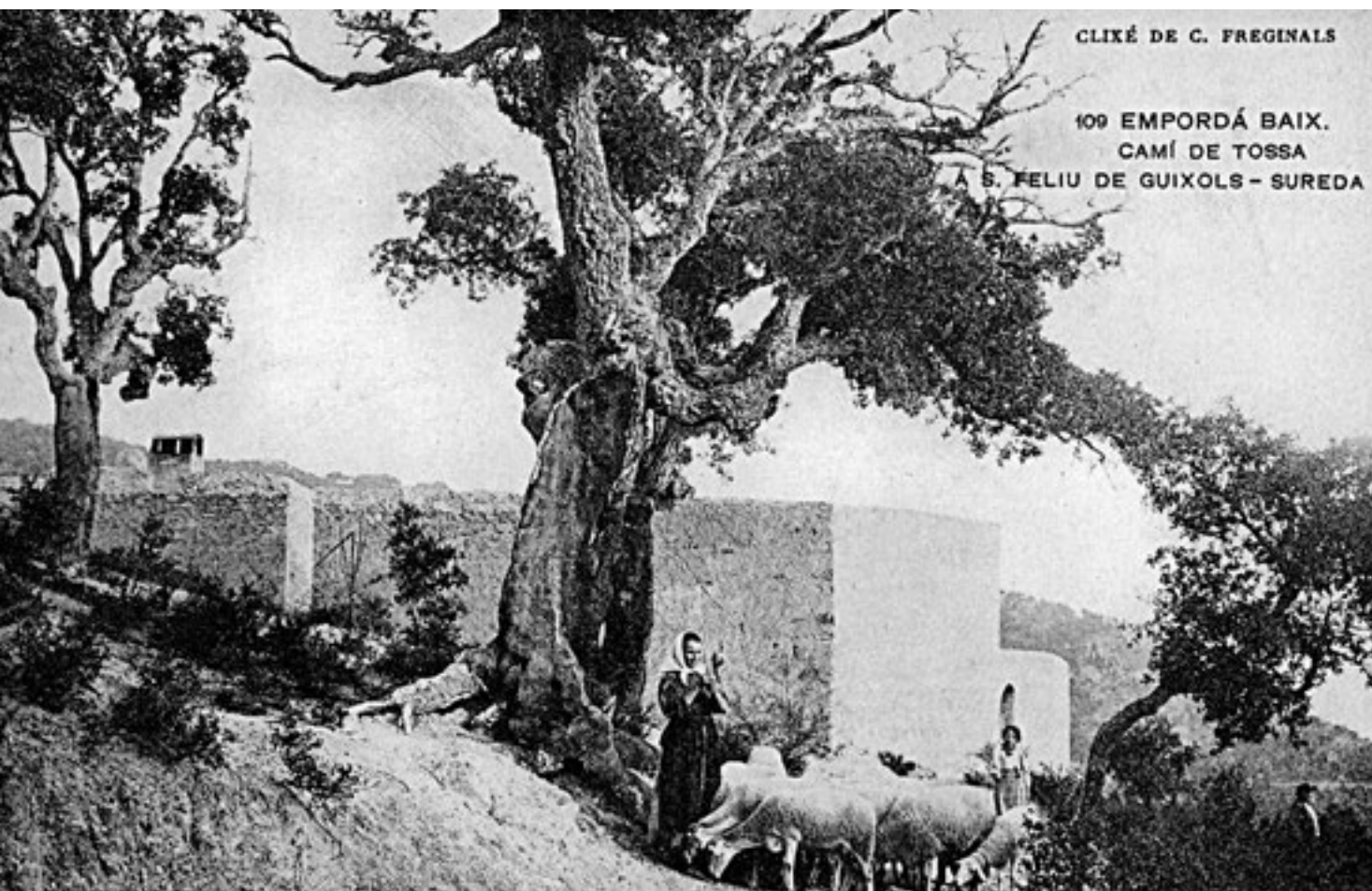
Però el que marcà la industrialització del Baix Empordà fou el suro. Es creà un model industrial molt diferent al de la resta de Catalunya que es basà en el cotó, matèria que s'importava d'Amèrica i el producte final, el teixit, anava destinat al consum intern d'Espanya. La industrialització al Baix Empordà tenia com a matèria primera el suro que era local i fou una indústria fonamentalment exportadora, de tal manera que durant un període de temps al s. XIX els taps i les pannes de suro foren els productes que Espanya més

exportava. La industrialització del Baix Empordà va ser molt diferent a la de l'Alt Empordà, que estava centralitzada a Figueres i al seu entorn. Va estar dispersa pel territori amb tres grans localitats manufactureres i comercials: Sant Feliu de Guíxols, Palamós i Palafrugell. Però també hi va haver fàbriques en altres llocs com la Bisbal, Llagostera, Begur.

Es configurà el que els historiadors econòmics han anomenat *un districte industrial* format per una xarxa d'indústries de diverses dimensions, algunes especialitzades en alguna part del procés que es complementava amb altres indústries i tallers subsidiaris com els metal·lúrgics, per reparar i fabricar maquinària, o com les fàbriques tèxtils de sacs per transportar el suro. Tots aquests actors van necessitar unes vies de comunicació que els van trigar a construir com els ports que no s'iniciaren fins al s. xx, malgrat les demandes al Govern. Encara pitjor va ser la construcció dels dos ferrocarrils que van enllaçar el port de Palamós i el de Sant Feliu amb la línia de Barcelona a la

Ramat de xais en una sureda, al camí de Tossa de Mar a Sant Feliu de Guíxols, cap al 1900. AMSFG. Col·lecció Carme Arxer. (Autor: C. Freginals / Editor: Samsot i Missé germans)

CLIXÉ DE C. FREGINALS

109 EMPORDÀ BAIX.
CAMÍ DE TOSSA
A S. FELIU DE GUÍXOLS - SUREDA

El problema no rau solament en el que s'ha destruït sinó també en el desconeixement del que existeix i el que s'ha conservat però que no es relaciona amb el suro

frontera. Al final, després de demanar-ho molt al Govern, van haver de ser finançades per empresaris i altra gent adinerada de la comarca.

Amb la industrialització es va formar una societat civil molt activa que va desenvolupar una cultura pròpia, tant la classe treballadora com la burgesa crearen institucions pròpies en edificis específics. Els primers van fundar cambres de comerç (una en cada una de les tres localitats citades!), bancs.; casinos els segons, cooperatives, casinos populars..., i les institucions públiques van construir estacions de captació i sanejament de l'aigua, escorxadors i mercats, tots conseqüència dels corrents higienistes de l'era industrial.

Que ha quedat de tot aquest món? Han quedat restes disperses, desconectades unes de les altres, que solament els nadius saben el que representen. Si no s'actua ràpidament, el record d'aquells industrials i treballadors que van transformar el territori s'anirà diluint en el futur, quan vagin desapareixent els que hi van treballar.

Afortunadament no tot s'ha destruït, queden elements patrimonials disseminats pel territori, el més important és el complex de la fàbrica Armstrong de Palafrugell de la qual es conserva una bona part. El problema no rau solament en el que s'ha destruït sinó també en el desconeixement del que existeix i el que s'ha conservat, però no es relaciona amb el suro. No solament les fàbriques són part d'aquest patrimoni, també ho són les cases dels obrers i dels industrials, els bancs, les cooperatives obreres, el recorregut del tren, "El Salvament" de Sant Feliu, possiblement construït com a conseqüència del gran trànsit de vaixells surers i de les drassanes.

La industrialització va crear una societat complexa amb molts elements interrelacionats i, per tant, la transmissió del que representa el seu patrimoni també ha de ser complexa. Cada un d'aquests testimonis no té sentit per si sol, és necessari interrelacionar-los entre ells.

Es pot afirmar que al Baix Empordà hi ha una consciència col·lectiva que en el seu territori hi ha un paisatge cultural surer amagat que és únic al món? Com a president del TICCIH¹ he visitat el paisatge cultural del carbó a Blaenavon (GB) i Nord-Pas de Calais (F), mines d'estany i coure a Cornwall (GB), del tèxtil (Derwent Vale), del Xampany a França, el paisatge del vi a Oporto, el del cafè a Colòmbia, el del tequila a Mèxic. Tots són Patrimoni de la Humanitat però n'hi ha molts que també tenen molt valor i no ho són.

Es convenient definir aquest paisatge cultural del suro i el primer que cal és saber el que hi ha a través d'un inventari global del món surer, que constitu-

1. TICCIH International Committee for the Conservation of Industrial Heritage.

Cases de tapers al carrer Algavira, xamfrà amb el carrer Santa Magdalena, el 2010. AMSFG. Fons Municipal d'imatges/ Concurs de fotografia "Una mirada al barri del Puig – Eixample de Llevant" (Autor: Amàlia Feixas)

eixi una capa patrimonial industrial dins dels inventaris generals de la comarca, que actualment es realitza a través de la georeferenciació. Ha d'incloure el que s'acordi sobre quins elements patrimonials són testimonis valuosos d'aquesta industrialització, a través d'una reflexió que tingui en compte els diversos factors naturals, tècnics i socials així com els elements del patrimoni surer ja relacionats en altres inventaris amb motiu del seu valor arquitectònic o etnològic. D'aquesta manera el patrimoni industrial, ara segregat en parts, tindrà una coherència de conjunt i la unió dels diferents punts transmetrà la dimensió de la industrialització en aquest territori.

A aquest paisatge del suro i als elements que el formen cal donar-los visibilitat i construir un relat basat a través del patrimoni amb senyalitzacions, petits centres d'interpretació que transmetin una informació específica. Però encara aniria més lluny, és urgent que s'endegui la "Ruta del Suro", ja proposada, que s'allargui fins la regió de les Salines a l'Alt Empordà o fins a França. Ha d'incloure altres llocs patrimonials industrials que no siguin exclusivament del suro com les farineres, forns de calç... que produïen productes per la societat industrial. Així, dins l'àmbit europeu, podria formar part del'ERIH, Industrial Route of Industrial Heritage (www.ERIH.net), amb la qual estic vinculat.

Si això s'acompleix, el Baix Empordà no solament tindrà uns magnífics paisatges sinó que també tindrà un valor cultural únic al món.

Eusebi Casanelles Rahola

Comissari de l'exposició "L'Empordà industrial"

Vist per la **INDÚSTRIA** TRANSFORMACIÓ DEL MÓN DEL SURO. Al llarg de la seva existència, la indústria surera ha experimentat situacions successives d'expansió i de crisi, i revifalles derivades de guerres i conflictes internacionals. Al segle XIX, el sector les va superar brillantment fins a assolir el seu màxim esplendor a principis del segle XX, amb el sector industrial surer català concentrat principalment a les comarques empordaneses, sobretot a les poblacions de Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Palafrugell, al Baix Empordà, i Cassà de la Selva, al Gironès, ubicades a la perifèria d'aquesta riquesa etnològica i mediambiental que representen els boscos d'alzina surera.

En aquells anys, a més de la confecció de taps, el sector va experimentar un procés de diversificació de productes per a l'aïllament, la decoració, etc. Tot plegat gràcies a les propietats físiques d'aquest material amb una estructura cel·lular única com són la lleugeresa, elasticitat, compressibilitat, recuperació, impermeabilitat, aïllament tèrmic, correcció acústica, esmorteïdor de vibracions, alt poder de fricció, resistència al desgast, químicament inert, retardament del foc i durabilitat. Aquestes propietats són determinants per definir les utilitzacions pràctiques i tecnològiques del polifacètic "suro":

- Productes per a l'enologia
- Productes per a l'aïllament tèrmic, acústic, vibratori
- Productes per a revestiments decoratius
- Productes artesanals i artístics
- Altres productes per a aplicacions industrials, i un llarg etcètera.

Fabricació de salvavides als anys seixanta.
AMSFG. Fons Ferran Gandol Jordà. (Autor:
Ferran Gandol)

Les crisis en el sector, produïdes arran de la Primera Guerra Mundial i principalment de la Guerra Civil espanyola i la postguerra, van desorganitzar greument la producció i van afavorir la competència portuguesa i, més endavant, la italiana

Amb aquestes característiques, els productes elaborats de suro, es poden classificar en dos grups principals:

- a) Manufactures de suro natural: taps, discs, decoració, paper, teixit, productes d'artesania, esportius etc.
- b) Aglomerat de suro expandit pur per a l'aïllament tèrmic, acústic, vibratori, altrament conegut com *aglomerat negre*.

L'aglomerat de suro compost, anomenat *blanc*, elaborat a base de suro i determinats aglutinants, s'usa per a taps, discs per tapa corona, parquet, revestiments decoratius, etc.

La forta demanda local i mundial de productes manufacturats de suro gironí (considerat de primeríssima qualitat) va fer que la producció de suro com a matèria de proximitat resultés més aviat insuficient per cobrir les seves necessitats manufactureres. Com a conseqüència, n'hagueren d'importar d'altres zones de l'Estat –Andalusia i Extremadura– i, fins i tot, del nord d'Àfrica.

A sota, a l'esquerra, treballs de fusteria amb suro aglomerat, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur)

Al costat, fabricació d'aglomerat: col·locació de la pasta de suro triturat barrejat amb aglutinants en motllos per coure'l posteriorment, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur)

Les crisis en el sector, produïdes arran de la Primera Guerra Mundial i principalment de la Guerra Civil espanyola i la postguerra, van desorganitzar greument la producció i van afavorir la competència portuguesa i, més endavant, la italiana. A continuació es va produir una contracció de la demanda de productes manufacturats de suro, com el paper, la llana de suro o l'aglomerat negre. Més endavant, van anar apareixent nous tipus de taps,

A. T. V. — 3057 - S. FELIU DE GUIXOLS, Bosque de Pedra Alta

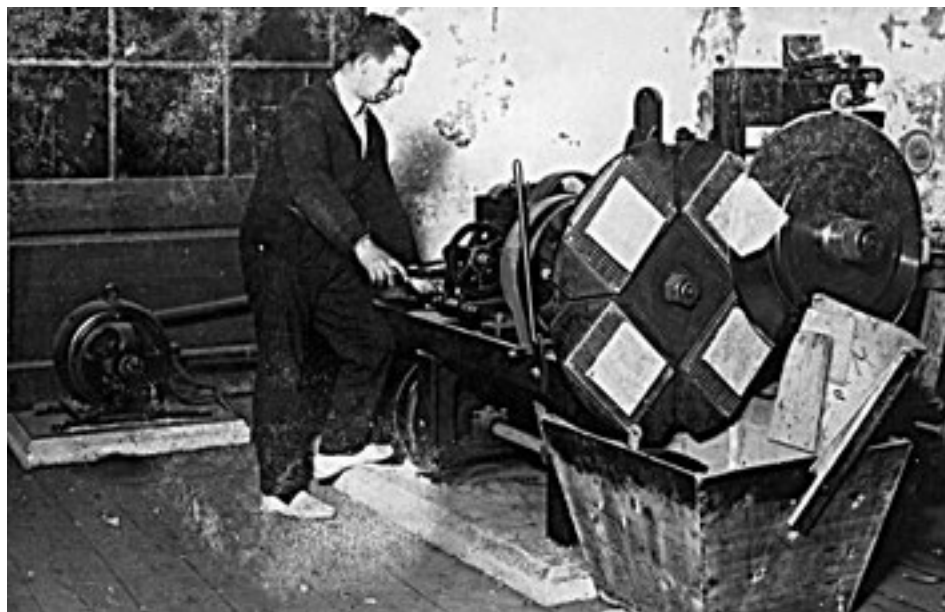
El suro aglomerat negre per a aïllaments i els discs de suro aglomerat per a tapa corona –dos productes en el seu temps emblemàtics avui pràcticament desapareguts del mercat– tingueren una importància suprema

majorment confeccionats amb matèria sintètica, que en alguns casos han arribat a substituir els de suro. A més, la manca de capacitat d'una part de les empreses per adaptar-se als canvis i millorar la competitivitat va contribuir a la desaparició progressiva de moltes fàbriques del sector.

Des del punt de vista del producte obtingut o de la seva finalitat, el sector ha anat progressivament abandonant la diversificació i s'ha concentrat primordialment en la fabricació de taps, com a principal aplicació, destinats a l'embotellament de vins tranquils, cava i vins escumosos a fi de reunir les característiques necessàries per garantir l'obtenció correcta de l'ampolla, retardar l'estanquitat que limita l'entrada d'oxigen a l'interior de l'ampolla, el procés natural d'oxidació del vi i permetre, per tant, l'evolució correcta. Es tracta del segment tecnològicament més avançat de la indústria surera i el que disposa d'una implantació més gran en els mercats internacionals.

El suro aglomerat negre per a aïllaments i els discs de suro aglomerat per a tapa corona –dos productes en el seu temps emblemàtics; avui pràcticament desapareguts del mercat– van tenir molta importància dins el conjunt de productes industrials surers: Recordem-los!

El suro aglomerat negre era produït per un procés de cocció, mitjançant el qual els grans de suro desprenien o destil·laven una resina que els aglomera-va recíprocament. Sobretot a principis dels anys trenta del segle xx, era l'únic material aïllant per al fred i es produïa en quantitats industrials. S'utilitzava sobretot en la construcció de grans frigorífics per emmagatzemar productes del sector carni, de la fruita o bé altres aliments a fi de conservar-los i posteriorment distribuir-los. Així mateix s'usava per a vagons frigorífics, per a vaixells que eren veritables plantes de congelació, per a cobertes com a aïllant tèrmic, per a sòls i parets de naus i habitatges, com a suport d'impermeabilitzacions, etc.

D'altra banda, el fet que sigui un material que fins i tot s'utilitza en diversos components dels vehicles espacials, així com per a la protecció davant de radiacions tèrmiques produïdes per explosions nuclears, s'ha d'interpretar com una constatació de la seva importància i com a mostra del seu potencial d'aplicació en processos tecnològics. De la seva eficàcia en són testimoni les paraules del científic Joan Oró a les darreries dels anys setanta: "Els motors de Space Shuttle, també conegut com l'avió del futur, la llançadora espacial o l'autobús de l'espai, han vingut patint serioses avaries, a la vegada han sigut els desencerts de la NASA pel que fa a la tria dels encerts antitèrmics, ceràmics en gran part, i per els quals tal vegada no hi ha millors materials que els donats pel suro ibèric."

En el temps de màxim esplendor del suro, existien nombroses fàbriques i empreses comercials d'aglomerat de suro en cada país consumidor fins que es descobriren i començaren aparèixer en el mercat els aïllants sintètics tals com *els poliestirens*, *els poliuretans* i altres plàstics expansionats, així com d'altres d'origen "natural" com fibres de vidre, de llana de basalt, de fusta, de coco o de paper reciclat... Aquests materials, sobretot els primers, amb el temps portarien a la decadència i virtual desaparició del suro aglomerat negre com a aïllant. Naturalment, la pràctica desaparició d'aquest tipus d'aglomerat no es va produir d'un dia per l'altre, sinó que va ser un procés lent, pal·liat pel tancament de fàbriques estrangeres, fet que va donar mercat, a curt termini, a aquelles empreses que quedaven a casa nostra.

Efectivament, el consumidor i l'instal·lador de material aïllant eren i són de mena tradicionalista i no van abandonar un producte que donava un resultat excel·lent, tot desconfiant d'altres productes amb una durabilitat que no estava garantida. No obstant això, a poc a poc, la diferència de preu, la millora dels defectes dels materials sintètics es van anar corregint, les multinacionals que els fabricaven amb mitjans econòmics il·limitats per a publicitat i promoció, i els alts i baixos cíclics del preu del suro que en dificultaven la garantia d'un preu fix, tot això va influir en el fet que, per a les noves generacions, el suro com a aïllant es va anar tornant un record o es va transformar en un desconegut.

D'altra banda, el consum dels discs de suro aglomerat es va anar reduint –i no

D'esquerra a dreta:

Retrat d'un grup d'homes al suro d'en Cama, també conegut com *el suro Gros*, de Romanya de la Selva, l'any 1925. AMSFG. Antoni Vidal Arxer. (Autor: Desconegut)

Elaboració de llana de suro per farcir coixins i matalassos, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur)

Fabricació de paper de suro, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur)

Actualment, alguns aglomerats blancs, els taps de suro per a vins tranquils, els discos de suro natural per a taps xampany i els mateixos taps de suro per a vins escumosos són els productes de suro més apreciats en el mercat d'aquest noble i biodegradable material

precisament per raó d'haver trobat un substitut capaç d'oferir millors garanties en la seva comesa— per raons, sobretot, de comoditat per a la majoria dels fabricants de taps corona dels països. Aquests, mancats de suro com a primera matèria, havien d'importar-lo necessàriament en forma de granulats per fabricar-los, o bé de discs ja confeccionats, amb la consegüent problemàtica de transport i emmagatzematge. També en el sentit d'estalvi econòmic.

En un i altre cas, difícilment podria el suro aglomerat —un producte basat en una matèria prima escassa, cara de transportar i extreure, i en un procés productiu complex i difícil d'automatitzar— competir amb materials basats en subproductes del petroli, o sigui matèria prima il·limitada, i en processos de fabricació senzills i econòmics, en els quals el major cost és l'amortització de l'equip productiu. I d'aquí, els resultats.

Si bé és cert que les planxes i "coquilles" de suro aglomerat negre i els discs de suro aglomerat per a les tapes corona de cerveses, tòniques i altres... no haguessin pogut suplir totes les necessitats d'aïllament i tapament que el consum mundial ha anat desenvolupant... Si, a més, hi afegim que els productes sintètics eren produïts per multinacionals, amb el seu potencial de publicitat, distribució i implantació en tots els mercats... ben poc podem objectar al seu esvaniment.

Actualment, alguns aglomerats blancs, els taps de suro per a vins tranquils, els discos de suro natural per a taps de xampany i els mateixos taps de suro per a vins escumosos són els productes de suro més apreciats en el mercat d'aquest noble i biodegradable material.

Feta aquesta petita exposició del que és i ha anat deixant de ser la indústria surera, crec que val la pena recordar la seva mare, la sureda: una espècie noble i climàtica i per tant protectora i creadora de riquesa com a font de treball productiva d'energia renovable (econòmica), de lleure (social), equilibri (ecològic) i de vida (dóna vida a una nodrida xarxa biològica de flora i fauna); mereixedora, com no, del respecte i consideració més gran. I alhora encoratjar propietaris, industrials, investigadors, emprenedors, innovadors... perquè d'aquest arbre i del polivalent suro en treguin el millor profit, per contribuir així a un millor desenvolupament econòmic, cultural, urbà i ambiental de les nostres contrades.

"I tot això, emmarcat per la més noble i generosa vegetació; l'alzina surera, que ens regala la seva pròpia pell..."

Albert Juanola Boera
Pèrit mercantil i investigador

Vist per la **INDÚSTRIA** "LA REINVENCIÓN DEL TAPÓN DE CORCHO". Amb uns cinquanta anys d'experiència en la indústria del suro, l'autor explica detalladament l'estructura i la formació del suro per descriure'n les propietats que el converteixen en el material més adequat per a la fabricació de taps. José Ralló Bordas, el besavi patern del qual fou taper a Palafrugell cap al 1900, va fabricar taps a partir de pannes a Ralló y cía. Des de l'any 2003, ha format part de Molinas Argentina, on és gerent general. Amb gran experiència en el procés de fabricació d'aquest producte tan sensible per a la indústria vitivinícola, dona la seva visió sobre la seva història i evolució.

LA EMPRESA

La empresa Peppino Molinas (Cerdeña, Italia), a la qual està associada Molinas Argentina, es una de las empresas más importantes de la Industria del Tapón de Corcho a nivel europeo y mundial. Fabrica más de 400 millones de tapones naturales por año sin colmatar y colmatados; 250 millones de tapones 1+1 con bloque de moldaje individual o extrusión, y 150 millones de tapones de champagne de dos discos todos con bloque de moldaje individual, además de tapones aglomerados de diversos tipos y también tapones microgranulados. También fabrica tapones de corcho con cabeza de plástico. Peppino Molinas está certificada en Normas ISO y en el Código de Buenas Prácticas Corcheras. Tiene un Laboratorio de Control de Calidad de avanzada, equipado entre otros con el cromatógrafo de masas necesario para la determinación del tricloroanisol (TCA). Tiene desarrollado un sistema de trazabilidad de las distintas partidas que se fabrican, y cuya información se traslada a los lotes que recibimos nosotros en Argentina.

Víctor Soler en una estança de la fàbrica Indústries Derivades del Suro Sanjaume SL. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (Autor: Jordi Gallego)

Conocemos sus propiedades en particular las que hacen a su uso enológico, pero posiblemente nunca hayamos pensado el porqué de sus características

En Molinas Argentina, en Rosario, recibimos los tapones de Peppino Molinas, controlamos y corregimos su humedad, controlamos la calidad visual de los mismos, luego los marcamos a tinta o a calentamiento por inducción (si así lo requiere el cliente), y los lubricamos, y envasamos al vacío con inyección de anhídrido sulfuroso. Terminado el proceso despachamos los tapones al cliente con una ficha técnica, con el control dimensional: largo, diámetro, ovalización, peso, densidad, humedad, capilaridad, residuo oxidante, cesión de polvillo, fuerza de extracción, degustación organoléptica y análisis microbiológico. Estos controles se efectúan en nuestro Laboratorio de Control de Calidad, excepto el Microbiológico que es realizado en la Facultad de Ciencias Bioquímicas de la UNR, donde también mandamos hacer los controles de TCA y TBA de las partidas que recibimos de Italia. Molinas Argentina provee a un número importante y creciente de Bodegas especialmente en la provincia de Mendoza.

EL PRODUCTO

El tapón de corcho es un producto que estamos acostumbrados a usarlo, conocemos sus propiedades en particular las que hacen a su uso enológico, pero posiblemente nunca hayamos pensado el porqué de sus características. Como es bien sabido, el tapón de corcho se fabrica a partir de la corteza renovable del alcornoque, un árbol que crece principalmente en la cuenca occidental del Mediterráneo en los países de influencia atlántica: Portugal, España, sur de Francia, Córcega; en Italia: Cerdeña, Toscana, Sicilia; Túnez, Argelia y Marruecos. Portugal es de lejos el mayor productor mundial: produce más de la mitad de las 320 mil toneladas anuales de planchas de corcho que se producen en el mundo y lo sigue España (alrededor de 65 mil toneladas anuales). Las propiedades de aislamiento del calor, de flotabilidad y de cierre de recipientes con diversas bebidas se conocen de hace más de 2.000 años.

El uso extensivo para vinos nació se puede decir con Dom Pérignon, ecónomo de la Abadía de Hautvilliers en la Champagne, quien habiendo comenzado a usar alrededor de 1680, trozos de corcho cortados a mano para reemplazar a los tapones de madera envueltos en cáñamo untado con aceite que se usaban en ese momento, descubrió que las botellas de vino blanco que guardaba en la abadía (según alguna tradición debajo de su cama), no sólo se conservaban bien sino que el tapón de corcho les permitía retener una buena gasificación que habían sorpresivamente desarrollado, con lo que Dom Pérignon habría descubierto el *champagne* o vino espumante blanco. A partir de ahí el tapón de corcho fue crecientemente usado para el tapamiento de vinos hasta convertirse en el cierre casi exclusivo durante muchos años.

La primera industria del tapón de corcho se desarrolló en Cataluña, para atender fundamentalmente el importante mercado de vinos de Burdeos próximo a la región catalana, y también por supuesto a las necesidades de la misma región catalana y de las demás regiones vitivinícolas. Hasta el desarrollo de las máquinas para perforar los tapones, los mismos se fabricaban a mano, primero las planchas de corcho se cortaban en pequeños trozos, los que después personas especializadas los redondeaban hasta convertirlos en piezas prácticamente cilíndricas. Estas personas eran muy importantes en sus respectivos pueblos y su trabajo muy valorizado, y hasta para no perder el tiempo mientras trabajaban en grupo, pagaban a una persona para que les leyera el diario.

Como es conocido, la industria del corcho tuvo una evolución muy importante durante todo el siglo xx, para incorporar durante las dos últimas décadas del siglo pasado todos los avances de la electrónica, de la química, de la óptica y automatización, además de todos los adelantos correspondientes a los métodos y equipos de laboratorio, cromatógrafos gaseosos, etc.

El alcornoque, o *sobreiro* en portugués, o *quercus suber* se denomina en inglés *cork-oak* o sea roble corchero, y efectivamente el alcornoque, el roble y la encina son tres árboles de la misma familia, y los tres producen una bellota, que en el caso particular del alcornoque sirve de alimento natural a los cerdos y en particular al "cerdo ibérico pata negra". Como curiosidad, el alcornoque paradójicamente, siendo blanda su corteza renovable, la madera de su tronco es dura, y de ahí viene el dicho "cabeza de alcornoque".

De dalt a baix, d'esquerra a dreta:

Fabricació de "botifarres" de suro aglomerat a Sant Feliu de Guíxols l'any 1991. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (Autor: Joan i Josep Segur)

Triadores en una fàbrica de Sant Feliu de Guíxols l'any 1991. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (Autor: Joan i Josep Segur)

Vistes de l'interior de la fàbrica Mundial Cork SA, al carrer de Mascanada, durant la dècada dels noranta. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (Autor: Desconegut)

LA ESTRUCTURA DEL CORCHO

Si observamos una célula de corcho con un aumento de 1.500 veces, cada célula de corcho es de sección hexagonal y presenta la forma de un sólido irregular de catorce caras. El poliedro de catorce caras o tetradecaedro tiene la propiedad que encajan unos en otros perfectamente; y así sucede en el corcho: no existen espacios intercelulares. Examinado con gran aumento el corcho presenta una estructura alveolar similar a un panal de abejas. Los minúsculos alvéolos se disponen compactamente sin espacios libres y en un centímetro cúbico hay cerca de 40 millones de células.

El corte transversal del corcho muestra que las células están dispuestas con una notable regularidad en hileras orientadas paralelamente a la corteza in-

Pati de la fàbrica Indústries Derivades del Suro Sanjaume SL, al carrer Huguet. AMSFG. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (Autor: Jordi Gallego)

terior o vientre de la plancha, y los cortes transversales ejecutados en un plano paralelo a la corteza interior ponen en evidencia una meticulosa distribución, producida en el proceso de crecimiento de sucesivas capas de células.

La estructura de cada célula es un minúsculo prisma recto de 14 caras, de sección hexagonal. Cada célula de corcho está limitada por las caras del poliedro, que constituyen membranas: el interior de cada célula está lleno de un gas muy parecido al aire (sin CO₂). Cada pared que separa dos células adyacentes está constituida por cinco láminas íntimamente unidas y de diferentes espesores. Son dos láminas externas de naturaleza celulósica, dos láminas más gruesas suberificadas y una lámina central lignificada.

En esta simple descripción se encuentra la explicación de los distintos aspectos notables del corcho:

- 1) El poliedro de catorce caras encajan unas perfectamente con las otras: no hay espacio vacío que permita el paso de gases.
- 2) En cada poliedro las láminas de celulosa forman la estructura externa de las caras, y la lignina el sostén interno de la estructura.
- 3) En el interior, están las láminas suberificadas que están compuestas por un conjunto de ácidos grasos y ceras, genéricamente denominados ácido subérico y suberina, que son impermeables a los líquidos y gases y por ende son los que dan la estanqueidad al corcho.
- 4) Los poliedros son como pequeñas pelotitas, que al comprimirse el

Sabemos que la producción mundial de corcho crece muy lentamente, pero de ningún modo decrece

tapón, ceden a la presión tal como sucede en el embotellado, quedando el aire comprimido, y al liberarse el tapón recuperan su volumen original y por ende el tapón de corcho su tamaño original.

El nivel de recuperación de un tapón natural después de comprimido depende de la elasticidad del corcho en cuestión, que depende del grado de humedad (entre 5 y 8 %), y de la constitución física del corcho: aquellos corchos con menos lignina son más elásticos (recuperación instantánea el 88%; a la hora, el 95%).

De cualquier modo cuando el tapón está más de 6 meses en botella comienza a perder su capacidad de recuperación, ello es debido a que en el tapón, al permanecer comprimido durante un tiempo, esa compresión va empujando el aire hacia fuera. De cualquier modo el tapón continúa cumpliendo perfectamente su función como lo ha demostrado históricamente. Donde es más notable este fenómeno es en los vinos espumosos: cuando el tapón lleva 2 años o más en botella, al extraerlo, la parte interior es prácticamente un cilindro o clavija. Esto no significa mala calidad del tapón, es producto de esa pérdida de aire por las células, denominada deformación plástica o pérdida de la memoria elástica, que de cualquier modo no afecta la conservación del contenido. Si algunas veces se ha observado un tapón de *champagne* de poco tiempo tapado que se ha reducido notablemente de tamaño, es porque seguramente su bloque aglomerado no contiene todo el material necesario y por ello, ante la presión del champagne, cede en tamaño y puede provocar la pérdida de los gases y aún los líquidos. En realidad, esto no sucede hoy en día al menos con las fábricas importantes de tapones de *champagne* que tienen controlado el peso de los bloques y son todos de la misma consistencia.

LA CORTEZA DEL ALCORNOQUE

La corteza del alcornoque se retira aproximadamente cada diez años del árbol en el período de calor del hemisferio norte que va de fines de mayo a fines de agosto, luego de lo cual comienzan a crecer nuevas capas o añadas, comúnmente denominadas vetas o venas del tapón de corcho. Estas capas son similares a los anillos concéntricos que se observan en los troncos de los árboles y corresponden a las formaciones anuales de tejido suberoso. Esto es lo producido en cada añada, desde la primavera al otoño, época en que normalmente cesa la actividad generadora. El número de capas o venas que se encuentran en una plancha muestra el crecimiento de la misma desde la extracción anterior.

Si analizamos cada capa de crecimiento, vemos que la altura de las células decrece gradualmente hacia la parte inferior mientras que al mismo tiempo aumenta el espesor de las membranas, para terminar bruscamente con la

La particularidad más notable que altera la homogeneidad del corcho, es la presencia de los canales lenticulares o poros

presencia de células muy aplanadas. Esto coincide con la zona que muestra una tonalidad más oscura. Es decir en cada ciclo anual de crecimiento de cada capa, que comienza en la primavera, el crecimiento en este período es más activo, esto es en los meses de mayo a julio europeos, o sea de noviembre a enero nuestros. Luego va a decreciendo a mediados del verano para detenerse completamente a mediados del otoño. Es en esta zona de crecimiento más lento, que las células se concentran y presentan a la vista el tradicional trazo más oscuro que distingue los años de crecimiento sucesivos.

PROPIEDADES DEL CORCHO

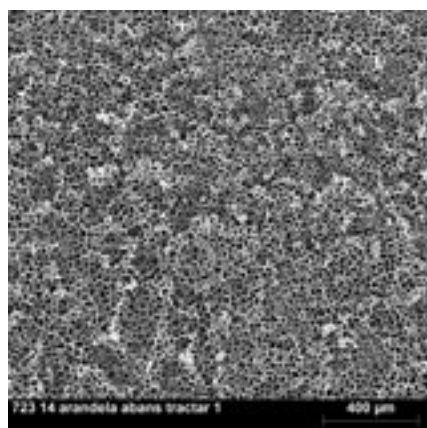
Dentro de las propiedades del corcho aplicadas a su uso en el cierre de botellas está la de tener un coeficiente de Poisson "Cero". Recordemos que el coeficiente de Poisson es la relación entre la medida de la deformación lateral de un cuerpo por aplicación de una compresión y la deformación longitudinal provocada. Quiere decir en el caso particular del tapón de corcho, que por el hecho de comprimirse en su diámetro al tapar, no se alarga.

Otras propiedades:

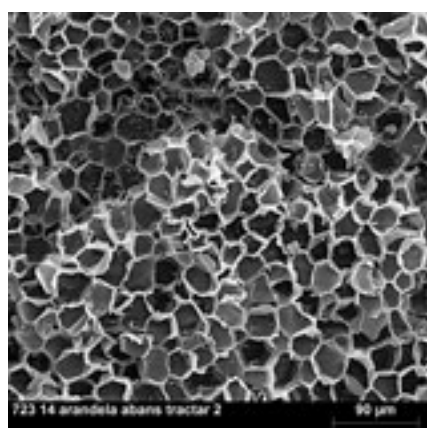
- Livianidad: producto de su estructura con 80% de volumen es gas.
- Corrector acústico y vibrátil: actúa como un colchón de aire.
- Poder de fricción: debido a que en su superficie externa las innumerables células cortadas actúan como ventosas que impiden el deslizamiento.
- Resistencia al desgaste.
- Inerte: sin olor ni sabor.
- Retardador del fuego: es comburente pero no combustible (la reacción no es exógena).
- Durabilidad: el corcho es un material muy resistente y de gran duración, parecería que la ausencia de materiales albuminoideos y el notable contenido de taninos, es la causa que el corcho sea prácticamente imputrescible.

POROS

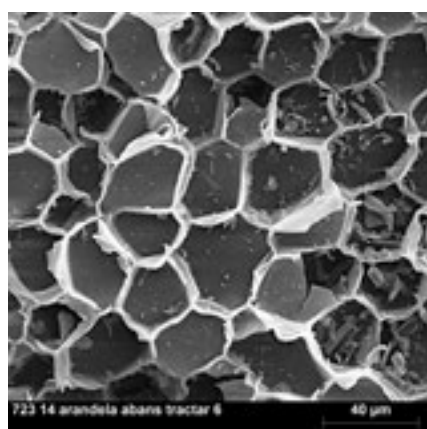
La particularidad más notable que altera la homogeneidad del corcho, es la presencia de los canales lenticulares, que por su función y dimensiones tienen influencia decisiva sobre el valor comercial de los corchos. Estos canales tienen por función el intercambio gaseoso entre el vegetal y la atmósfera, condición necesaria para todos los tejidos vivos. En estos canales se encuentra muy a menudo una sustancia polvorienta de color rojizo denominada vulgarmente *tierra* cuya parte inestable se elimina con un lavado adecuado. Se trata simplemente

de tejido suberoso, dissociado, en polvo, de tejidos parcialmente suberificados, con un porcentaje de sustancias tánicas, que se oxidan al contacto con el aire y toman el color rojizo característico, idéntico al tejido que queda adherido al árbol luego de la extracción del corcho y que rápidamente toma un color rojizo como habrán podido ver quienes hayan visitado alcornocales en Europa luego de la extracción.

Volviendo a la composición química del corcho, a los compuestos básicos de su estructura celular -es decir, celulosa, lignina y el complejo de ácidos grasos y ceras-, debemos agregar que en su composición química el corcho presenta una composición muy compleja, cuyos porcentajes de participación varían según diversos estudios: suberina y afines 45%, lignina 30%, celulosa 12%, taninos 6%; además de otras sustancias como la vainilla, y un conjunto complejo que a lo largo de más de 300 años ha demostrado constituir una unidad altamente eficiente para el taponado de los vinos, espumosos y todo tipo de bebidas.

EL GUSTO A CORCHO

Sabemos que este es uno de los problemas que más preocupa a la industria vitivinícola. Sin embargo los casos de gustos alterados que se observan hoy en día son mínimos y sus causas conocidas y perfectamente controlables y muchos de ellos no se deben al tapón

de corcho. La mayoría de los fabricantes importantes de tapones de corcho prácticamente no tienen problemas de gusto a corcho, fundamentalmente porque manejan correctamente el control de las planchas destinadas a la fabricación de los tapones. Los casos de gusto a corcho verdaderos son escasísimos, como

Estructura celular del suro vista amb microscopi. Procedència: Institut Català del Suro

Debemos destacar que en estos últimos diez años ha tenido un impulso vertiginoso el uso de tapones técnicos o sea fabricados con microgranulados de 1 a 2 mm de tamaño de grano

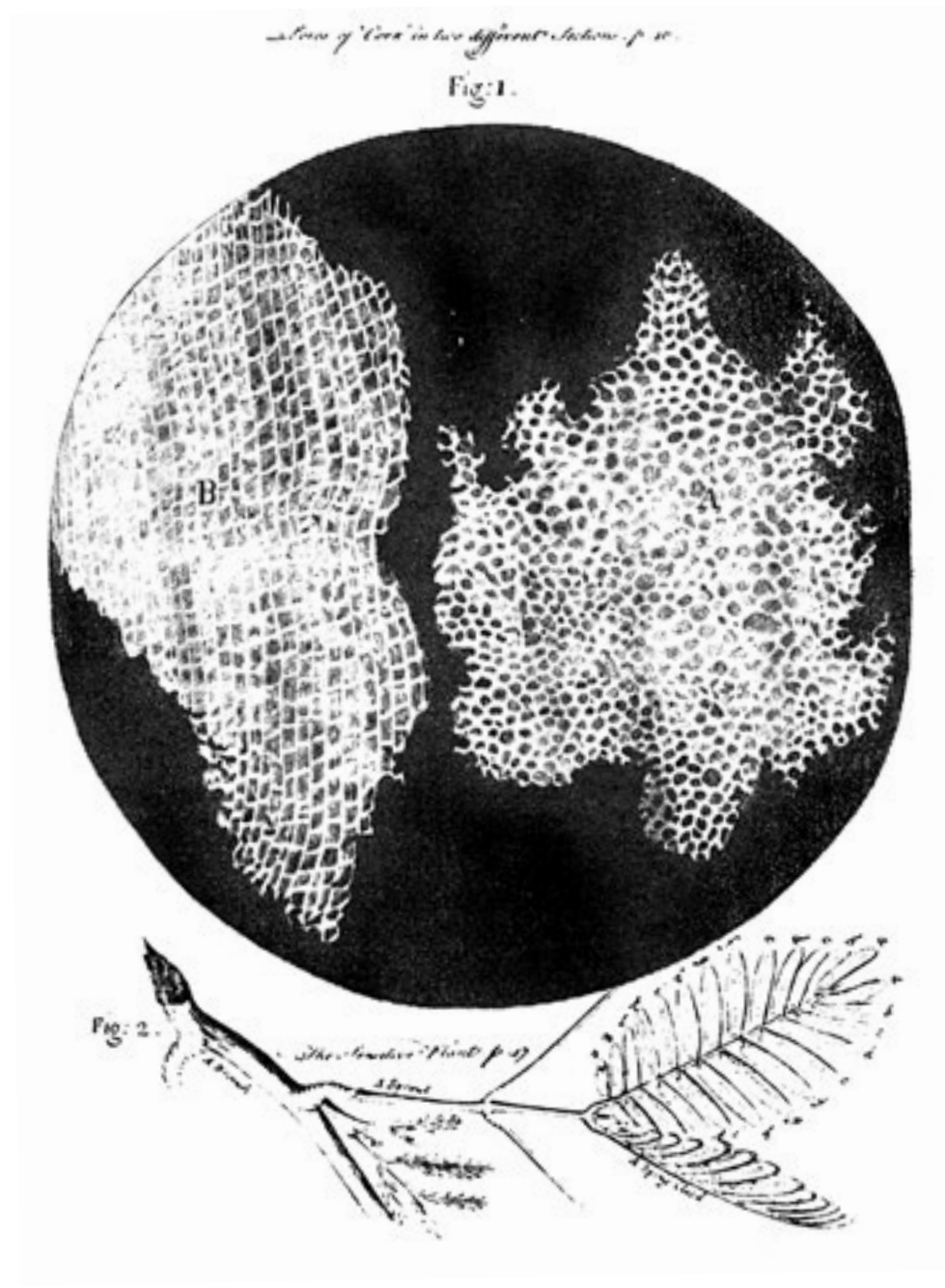
comentó el escritor y sibarita Miguel Brascó (Sastre, 1926 – Buenos Aires, 2014) durante una entrevista realizada al autor para el canal Gourmet en 2005.

Eso sí, cuando se produce algún gusto a corcho proveniente del tapón, el mismo proviene fundamentalmente del TCA. Este producto es parte de la familia de los cloroanisoles y puede formarse en la corteza de la parte inferior del árbol en la zona cercana a la tierra con un poco más de humedad, donde por la acción de microorganismos y en presencia de condiciones favorables de humedad y de ínfimas cantidades de cloro, se metilizan los taninos o fenoles del corcho y se convierten en clorofenoles, que luego pasan a cloroanisoles, entre los que se halla el TCA. Ese cloroanisol, cuando raras veces está en el tapón de corcho tal como coincidimos con Miguel Brascó, casi siempre viene del bosque y se corresponde con las planchas de la parte inferior del árbol, denominada *zapata* o en catalán *culasa*. Es con una medida muy simple, exigida por el *Código Internacional de Buenas Prácticas Taponeras* de la Confederación Europea del Corcho (CE Liège), de retirar de todas las planchas la parte inferior que ha estado cerca de la tierra, cortando una franja de corcho de alrededor de 20 cm de alto: “Las zapatas deben separarse del corcho destinado a tapones y destinarse a la construcción”. Con este procedimiento tan simple se eliminan prácticamente los riesgos de gusto a corcho.

Para terminar de eliminar riesgos de formación de TCA, en el proceso de fabricación del tapón los fabricantes de tapones de corcho usan, para hervir las planchas de corcho, agua de perforación oligomineral, la cambian todos los días (para lograr una mejor extracción de los taninos en el hervido), y para el lavado de los tapones se ha reemplazado desde hace tiempo el cloro por el agua oxigenada y, además, se usa agua de perforación. En la industria corcho-taponera también se toman otras medidas como la de almacenar las planchas de corcho sobre pallets metalizados galvanizados, cuya base está separada de la tierra más de 20 cm permitiendo la aireación de las planchas en stock y no formación de zonas húmedas.

El uso de espectrofotómetros de masa ha permitido no sólo distinguir la presencia fundamentalmente del tricloroanisol y del tribromoanisol en la mayoría de los casos de gustos alterados del vino, sino también demostrar que en la actualidad cuando existe ese problema, el tapón de corcho es sólo responsable en aproximadamente un 15% de los casos. El otro 85% se debe a problemas de las barricas de roble, a las tierras filtrantes, a la presencia de pallets de madera tratados con pentacloro y pentabromofenoles, a separadores de madera conglomerada de botellas nuevas y otras causas. De cualquier modo y para tranquilidad del consumidor de un buen vino, hoy en día los problemas de gustos anormales en vino han bajado de un 4% de las botellas a un 4 %, y por ende podemos seguir disfrutando de un buen vino, máxime tapado con un tapón de corcho.

DISPONIBILIDAD FUTURA DE CORCHO PARA TAPONES

Otro tema que preocupa a las bodegas usuarias de tapones de corcho es la futura disponibilidad de planchas suficientes para fabricar los tapones necesarios. La producción anual promedio de planchas de corcho es de alrededor de 320.000 toneladas; de aquí tenemos que separar los corchos que deben destinarse a la trituration, por exceso de rajaduras o flojedades, el corcho de las zapatas y tener en cuenta que un porcentaje (alrededor del 25% del resto) es corcho delgado para fabricar discos ya sea para espumosos o para tapones 1+1. Debemos destacar que en estos últimos diez años ha tenido un impulso vertiginoso el uso de tapones técnicos o sea fabricados con microgranulados de 1 a 2 mm de tamaño de grano, tratados con vapor a presión y depresión o anhídrido carbónico supercrítico, y aglomerados por moldeaje individual, tapones que garantizan la ausencia de sustancias volátiles y además permiten el uso de todos los materiales triturables.

Gravat realitzat per Robert Hooke i publicat al seu tractat *Micrographia* (pag. 115), el 1664. Representa la vista al microscopi d'una làmina de suro amb unes fulles de mimosa a sota. A cadascuna de les cel·les que formen aquesta estructura, similar a un rusc d'abelles, Hooke les va anomenar *cèl·lules*. Procedència: Library of Congress

Muchos productos naturales como la lana, el algodón, la madera, el corcho, el cuero etc., entiendo que nos harán comprender lo valioso de todos éstos y otros productos y promover su producción y su uso para asegurar un buen nivel de vida con desarrollo económico ecológicamente sustentable

Bajo estas condiciones la industria del corcho y destinando con preferencia el uso de las planchas a la fabricación de tapones que sería la parte más interesante desde el punto de vista económico, la industria repito puede fabricar con la producción actual de planchas y entregar a la industria vitivinícola:

Para vinos tranquilos:

- 12.000 millones de tapones naturales (20 % son colmatados)
- 3.000 millones de tapones 1+1
- 7.000 millones de tapones aglomerados microgranulados técnicos
- 6.000 millones de tapones aglomerados comunes

Para vinos espumosos:

- 1.500 millones de tapones con dos discos de corcho natural
- 1.500 millones de tapones microaglomerados técnicos
- 1.000 millones de tapones todo aglomerados

No quiere decir que esta cantidad se esté produciendo hoy en día, pero la industria está en condiciones de atender una demanda adicional, dejando de lado otras aplicaciones del corcho como revestimientos etc. Sabemos que la producción mundial de corcho crece muy lentamente, pero de ningún modo decrece, dado que el bosque tiene un sistema de regeneración natural de árboles nuevos que crecen por germinación de una parte de las bellotas que caen de los árboles, al tiempo que se eliminan los árboles viejos y no productivos. Existen también plantaciones de nuevos alcornoques desarrolladas fundamentalmente en Portugal, que van creciendo hacia la edad en que empezarán a producir y agregarán nuevas disponibilidades de plancha en el futuro.

También que hay que tener en cuenta la ecología, cada día tomamos más conciencia de que hemos estado tratando muy mal a nuestro planeta: el calentamiento global, la acumulación de gases de invernadero, con la elevación lenta pero sostenida de las temperaturas del planeta que nos están arrastrando a fenómenos como el Niño, a sequías en unas partes con huracanes e inundaciones por el otro, disminución de las superficies cubiertas con glaciares y disminución de las superficies heladas de los polos con lento aumento de los niveles de los mares, el agotamiento de los combustibles fósiles y de otros productos no renovables hacen que junto a lo inimitable que hasta el momento son muchos productos naturales como la lana, el algodón, la madera, el corcho, el cuero etc., entiendo que nos harán comprender lo valioso de todos éstos y otros productos y promover su producción y su uso para asegurar un buen nivel de vida con desarrollo económico ecológicamente sustentable.

José Ralló Bordas

Gerente general de Molinas Argentina

Vist per una **NENA** FILLA, NÉTA I BESNÉTA DE TAPERS. Les fàbriques de suro van ser el centre econòmic i social de la vida dels guixolencs durant aproximadament dos-cents anys. Del bullici d'aquest món eminentment artesà, ple d'olors i música, amarat d'anhels, obert al món i connectat amb la terra, amb una idiosincràsia peculiar, independent, potser un poc arrogant, a Sant Feliu de Guíxols gairebé només en queda el record. Aquesta tradició era present, d'una manera o altra, en totes les famílies guixolenques. Per mantenir-ne la memòria, Rosa Maria Rourich reviu la seva experiència d'infant quan, entre jocs, va aprendre a conèixer i estimar el suro.

La porta es va obrir i, sense pensar-m'ho dos cops, vaig travessar la llarga sala tan de pressa com vaig poder, sorteiant treballadores perplexes i coves plens de taps

Sóc filla, neta i besnéta de tapers. Bé, no sé si el meu besavi, en Joan Rourich, pagès de Santa Cristina d'Aro, va fer taps, però sí que va anar a vendre suro a Anglaterra. El meu avi Vicenç va ser el primer taper de cap a peus, dels que feien els taps a mà, d'un en un. El seu fill gran, el meu pare, acabada la Guerra Civil, va agafar les regnes del negoci quan les màquines ja havien guanyat la partida al treball artesanal. O això semblava...

No sé quina repercussió hauria tingut aquest llegat surer en la meua vida si la casa on vaig viure de petita no hagués estat a la part frontal de la primera planta de la fàbrica de taps del meu pare. El pis tenia dos balcons: el de davant donava a la plaça Monestir i el de darrere, al pati de la fàbrica. Un i altre m'oferien vistes privilegiades al món que m'envoltava. Però jo era una nena més activa que contemplativa i aviat em devia fer el propòsit de convertir en terreny de joc l'espai d'aquest dos mons, per més que les forces de la llei i l'ordre que pretenien governar la meua vida volguessin impedir-m'ho. Als anys cinquanta, una nena, com més calladeta i quieteta, millor. Bé, una nena i tota la resta. Per sort, les criatures som experts en trobar les portes estretes que ens menen al paradís terrenal. La que menava a la fàbrica la vaig trobar en un racó mig amagat del rebost de la cuina. Aquesta porta donava a una de les sales de la fàbrica. Només calia obrir-la i el meu anhel es faria realitat! Però per més que em posés de puntetes i estirés el braç tot el que podia, els meus ditets no aconseguien aferrar el llisquet i fer-lo córrer. Devia tenir uns quatre o cinc anys. No sé quan de temps vaig persistir en l'intent. El cas és que, un dia, els meus esforços es van veure finalment recompensats i el llisquet va cedir als ditets que l'empenyien. La porta es va obrir i, sense pensar-m'ho dos cops, vaig travessar la llarga sala tan de pressa com vaig poder, sorteiant treballadores perplexes i coves plens de taps, per evitar que la baba Rosa m'enxampés i em fes tornar a casa. A partir d'aquell dia, les meves escapades van ser cada vegada més freqüents per desesperació de la pobra baba Rosa. "Atrapeu-me aquesta nena", es veu que cridava quan em veia sortir corrents. Sabia que, si no m'atrapaven, ja m'havia vist prou!

Fugir del control ferri de la baba Rosa era un dels grans al·licients de perdre'm per la fàbrica. L'altre, evidentment, les ganes de conèixer món malgrat la basarda que a vegades m'envaïa. Em feia por baixar per les escales que donaven al pati, perquè els esgraons eren uns taulons de fusta gastada que es bellugaven en trepitjar-los, entre tauló i tauló s'obria el buit sota els meus peus, la barana era massa alta per poder arrapar-m'hi i, per acabar-ho d'adobar, jo patia de vertigen. L'escala que portava al segon pis, on rentaven

Em sentia com al cim de la torre d'un castell encantat, la riera a vall de tot, vorejant la paret de pedra, mig Sant Feliu desplegant-se davant meu i, dins la sala, unes grans tines plenes d'aigua fumejant, on rentaven els taps

Rosa Maria Rourich al pati de la fàbrica familiar, a la plaça del Monestir, l'any 1953. Procedència: Rosa Maria Rourich Bordas. (Autor: Josepa Bordas)

i assecaven els taps, encara era pitjor: era pràcticament vertical i ni tan sols tenia barana. Les escasses vegades que la curiositat era més forta que el meu vertigen, treballs tenia a l'hora de baixar! Una vegada dalt, però, lleugera i insegura per l'altitud i les finestres que gairebé arribaven al terra, em sentia com al cim de la torre d'un castell encantat, la riera a vall de tot, vorejant la paret de pedra, mig Sant Feliu desplegant-se davant meu i, dins la sala, unes grans tines plenes d'aigua fumejant, on rentaven els taps tot remenant-los amb una pala de fusta gegant. Una vegada nets, els posaven a assecar al sol i després els apilaven al primer pis, a l'espera de ser triats. El dia que tenia la sort de trobar aquesta pila, si no hi havia ningú, m'hi tirava de caps i nedava feliç entre un mar de taps olorosos i suaus. Aquí sí que els treballadors em renyaven quan m'enxampaven, perquè els desbaratava la feina. A banda d'això, la convivència era en general pacífica, perquè sabia que el millor per a mi era fer-me fonedissa.

Les llargues i estretes sales de la planta baixa, on apilaven les saques farcides de taps a l'espera de ser transportades, van resultar ser els llocs ideals per estar-m'hi hores jugant sense que em veiés ningú. M'enfilava per les saques i saltava d'una a l'altra, vigilant de no donar-me un cop al cap amb

D'esquerra a dreta:

Façana d'una antiga fàbrica a la plaça del Puig, 2010. AMSFG. Fons Ajuntament / Concurs de fotografia "Una mirada al barri del Puig – Eixample de Llevant". (Autor: Josep Vidal)

Detall d'un magatzem de la fàbrica Sanjaume, 2010. AMSFG. Fons Ajuntament / Concurs de fotografia "Una mirada al barri del Puig – Eixample de Llevant". (Autor: Pere Artigas)

Bigues de la fàbrica del carrer Sol, 2010. AMSFG. Fons Ajuntament / Concurs de fotografia "Una mirada al barri del Puig – Eixample de Llevant". (Autor: Jordi Ferrando)

Detall de la fàbrica Sanjaume, 2010. AMSFG. Fons Ajuntament / Concurs de fotografia "Una mirada al barri del Puig – Eixample de Llevant". (Autor: Enric Estarlı)

Carro amb sacs de taps davant la fàbrica Rourich. Al fons la mànega marina de 1965. Procedència: Rosa M. Rourich (Autor: Desconegut).

M'agradava veure com pesaven les saques, posant i traient taps de mica en mica, afegint o traient peses de ferro fins que les llengüetes aturaven el seu ball frenètic i quedaven en suspens, cara a cara, indicant que, ara sí, el pes era el correcte.

les bigues del sostre, fent veure que era un indi o un cowboy. Les vegades que colava algun amic amb mi, la festa era total. Quan ens cansàvem de fer l'indi, anàvem a la sala del costat, més petita i quadrada, però amb més espai lliure. Allà improvisàvem un circ, practicant piruetes amb el petit gronxador que el meu pare m'havia comprat, i l'art de fer desaparèixer i reaparèixer objectes voladors (un de nosaltres s'amagava rere una saca per fer-lo reaparèixer "miraculosament"). Quan aconseguia introduir algun espectador amb la promesa que veuria meravelles, el truc era ràpidament desemmascarat! Si estava sola, m'entretenia amb els tampons per marcar els taps o amb les lletres i les tintes per marcar les saques. El dia que venia el carreter a carregar les saques, era festa major! El meu pare no volia que m'hi acostés perquè es veu que deia molts renecs –no ho recordo, la veritat–, però jo no li feia cas perquè els cavalls m'encantaven, i el carreter a vegades m'agafava d'una voleiada i em pujava dalt del carro.

A mesura que creixia, creixia també la meva curiositat pel que veia al meu voltant. La gran bàscula que hi havia al cobert al fons del pati, em resultava fascinant. M'agradava veure com pesaven les saques, posant i traient taps de mica en mica, afegint o traient peses de ferro fins que les llengüetes aturaven el seu ball frenètic i quedaven en suspens, cara a cara, indicant que, ara sí, el pes era el correcte. Era un procés llarg i entretingut que es feia amb una certa parsimònia. Quan tothom se n'havia anat, intentava esbrinar el secret del seu funcionament, pujant i baixant de la bàscula tot posant i traient peses. Una vegada pesades, passaven a cosir les saques amb un cordill aspre i gruixut enfilat a una gran agulla lleugerament corbada que estiraven amb energia per deixar la saca ben tibada i fermament tancada.

Quan entrava al despatx del pare –una sala desmanegada amb les parets de color de gos com fuig–, si el pare estava d'humor i no tenia cap visita, m'hi

podia passar una bona estona mirant i remenant tot el que els dos voluminosos escriptors de fusta eren capaços d'engolir en els seus calaixos. Els llapis gegants de color vermell amb el logo de la fàbrica del Sr. Gaud, client i amic del pare i el peu per mesurar els taps, eren alguns dels meus objectes preferits. I m'encantava veure el pare o l'Algans –el seu etern secretari i amic des de la infància–, alternar els diferents tipus de papers –el normal, el de carbó, el paper més fi de còpia i així successivament–, i fer-los passar amb cura pel rul·lo de la màquina d'escriure, no fos cas que s'arruguessin o desquadrassin (a mi em passava quan ho intentava), per seguidament posar-se a picar amb determinació i energia les tecles rodones de la vella Olivetti negra amb l'índex de cada mà. Quan sobrepassaven el marge establert, sonava un "drig" cristal·lí que a mi em semblava deliciós, per avisar-los del seu error.

A vegades trobava el meu pare assegut en una cadireta, amorrat a una panera plena de taps que tenia a la falda que anava sacsejant per fer passar els de sota a sobre i anar-los així triant segons la seva qualitat. De tant en tant, n'agafava un i amb una sola mà el feia donar voltes per detectar millor els seus defectes (amb l'índex i el dit petit l'aguantava i amb el polze

De tant en tant, n'agafava un i amb una sola mà el feia donar voltes per detectar millor els seus defectes (amb l'índex i el dit petit l'aguantava i amb el polze i els dos dits del mig l'anava empenyent per fer-lo girar)

i els dos dits del mig l'anava empenyent per fer-lo girar). Un dia que devia estar de molt bones, em va ensenyar a fer-ho. Diria que vaig ser una alumna molt aplicada, orgullosa d'assolir la fita de fer girar els taps gairebé tan de pressa com ell i d'encertar correctament, en la majoria dels casos, si un tap era de primera, de segona o de tercera qualitat.

Amb la perspectiva dels anys, me n'adono que aquella fàbrica dels anys cinquanta estava encara més a prop del món artesanal i rural que de l'industrial. Totes les matèries eren naturals: el suro, per descomptat, regnava al bell mig de la fàbrica, amb tot el seu esplendor. Però també el cànem de les saques i el "vímec" dels coves tramats a mà i l'espart de les cordes i cordills i la fusta del terra i de les finestres i de les bigues i el carbó per cremar en les esquifides estufes o escalfar l'aigua de les tines, lluien sense complexos la seva modesta naturalesa. Les màquines que hi havia –recordo la de triar i poca cosa més–, no van aconseguir mai imposar el seu ritme mecànic a la resta d'activitats que es duïen a terme al seu voltant. Com tampoc van aconseguir foragitar els arbres fruiters del pati, les orenetes que cada primavera tornaven als nius que havien fet sota el cobert de la porta principal de la entrada, ni a la meva gata negra que, potser inspirant-se en el meu exemple, també havia decidit convertir la fàbrica en el seu paradís particular. I a fe meva, que ho va aconseguir.

I jo, per descomptat. Aquelles matèries per a mi vives, càlides i acollidores es van convertir en les meves companyes, les meves aliades de joc. Unes aliades que, sense exigències ni retrets, em van obrir les portes a una vida plena de sentits. Aquest és, sens dubte, el millor llegat que la fàbrica m'ha deixat. Aquest, juntament amb el meu agraïment envers aquells que saben revelar el millor d'una matèria d'una forma tan simple i humil, com bella i eficaç, com per exemple, la d'un tap.

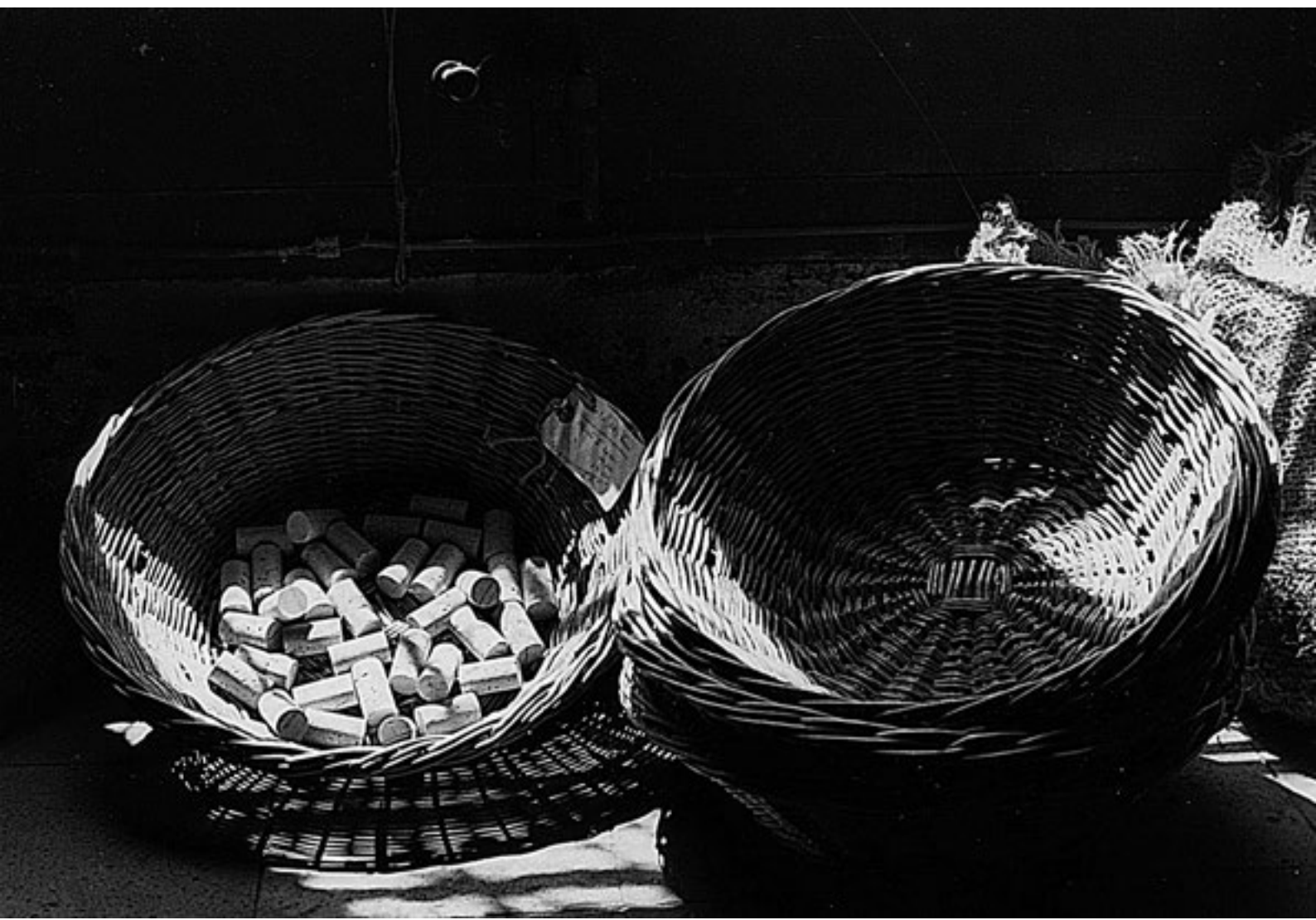
Rosa Rourich Bordas

Llicenciada en Filosofia i Belles Arts i coordinadora dels Tallers d'Història

A l'altra pàgina, de dalt a baix:

Retrat de Rosa M. Rourich al balcó de casa amb la fàbrica de fons, el 1960. Procedència: Rosa M. Rourich (Autor: Desconegut)

Paneres amb taps de l'antiga fàbrica Rourich. Procedència: Rosa M. Rourich (Autor: Rosa M. Rourich)

EMILI ESCOFET AYATS

treballa en el sector surer des de 1953, primer com a triador i després com a corredor. La seva experiència en el procés d'elaboració, juntament amb la feina d'intermediari, li ha permès conèixer a fons aquest sector. Explica com va començar a treballar en aquest món, com era llavors i com és avui dia. Destaca l'automatització de tots els processos, que abans es controlaven manualment.

Emili Escofet va néixer a Sant Feliu de Guíxols, el 1938. És 100% guixolenc encara que els seus avis paters eren originaris d'Agullana. El seu avi patern era taper, també ho foren el seu pare, Emili Escofet Marill, i la seva mare, Florentina Ayats Fort. El seu oncle Eduard treballà en el suro des de principis dels anys 40. El treball del suro està fortament arrelat, doncs, en la tradició familiar. Després d'anar a escola als "Hermanos", amb 15 anys, començà a treballar com a triador. Va ser operari en la fàbrica Jacomet durant prop d'una dècada i, després, entrà a la ILECO, on va fer d'encarregat de la secció de tria. Amb gairebé 18 anys s'introduí a l'hostaleria, a Tossa de Mar, ja que un amic li va assegurar que "amb el turisme es pot triplicar el salari". Durant 12 anys va dividir l'any en dues temporades: la d'estiu, des de Setmana Santa fins al mes d'octubre, i la d'hivern, dedicada al suro. Les circumstàncies el van empènyer a fer de corredor i va començar a treballar per les fàbriques de Cassà de la Selva. Després, deixaria de ser triador i es dedicaria exclusivament a fer d'intermediari per a fàbriques de diferents poblacions, especialment de Palafrugell. Es va jubilar amb 65 anys i encara manté una estreta relació d'amistat amb molts empresaris. Parla amb orgull dels seus fills, Jordi i Sergi, la quar-

ta generació dedicada al suro. Com a bons emprenedors, el 1991 van crear Escofet Cork SL. Una empresa familiar que fabrica tota mena de taps, en suro natural i colmatat. Ofereixen també taps especials com taps foradats i abocadors, i taps capsulats per olis i licors. Destaquen els acabats personalitzats, especialment les mesures, possibles només per mitjà de la tècnica artesanal, combinada amb la tecnologia més avançada. Una altra de les estratègies és l'aposta per la diversificació del producte i la creació d'objectes en col·laboració amb dissenyadors.

Com comença la seva història?

Vaig néixer el 22 de novembre de 1938, els meus pares recordaven la Guerra Civil. M'explicaven que quan els avions venien a bombardejar, ells anaven al refugi de la torre, que era en un taller mecànic dedicat a la indústria surera. A la part de dalt hi havia el refugi. Jo era tan petit que anava embolicat amb llençols i, amb les explosions, tremolava tot... Hi havia molts bombardejos, al passeig del Mar hi va morir molta gent!

A la seva família hi ha tradició de molt de temps en el món del suro?

Ja és la quarta generació que s'hi dedica! Els meus avis paters van venir d'Agullana a l'època daurada del suro. Treballaven a can Batet, l'àvia feia feines domèstiques i l'avi ja era taper. El meu pare, Emili Escofet Marill, va treballar a casa

Planellas i, després, a casa Janó, a la part de dalt de la carretera, especialitzats en la fabricació de taps. S'hi va jubilar després de 20 anys. Era un gran afeccionat a la pesca, va ensenyar Carles Nadal, que treballava a la Caixa. La meva mare, Florentina Ayats Fort, va treballar a can Prioux, que després va ser Aggloptap. Aquesta fàbrica la va comprar un portuguès, l'Amorim, propietari de Corticeira Amorim, l'empresa més gran que hi ha en el sector del suro d'àmbit mundial... Tota la vida, el meu pare i la meva mare, van treballar en el suro!

En quina fàbrica va començar a treballar?

Quan vaig sortir de La Salle, vaig entrar a la fàbrica Jacomet. El propietari era en Miquel Jacomet, taper, actor de teatre i músic. Hi ha un grup de música anomenat la colla Jacomet, fan havaneres i cançons de taverna... Allà hi vaig treballar 8 o 10 anys, era triador. Tot era manual, estàvem en un catre de quatre places, dos a cada costat, i classejàvem els taps, 4 o 5 classes, els separàvem en coves. Cada classe tenia un valor, no era el mateix la primera o la segona, que la tercera o la quarta. Ens posàvem un davantal per treballar, hi estàvem moltes hores i, a l'hivern, passàvem molta fred.

Va ser aquesta la primera feina que va fer o va començar amb alguna altra feina?

Quan vaig entrar, ja vaig aprendre a classejar. Després vaig anar a la fàbrica Tornabells, al carrer Santa Magdalena... No era gaire gran.

Retrat d'Emili Escofet Ayats. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

Posteriorment vaig treballar a la ILECO, com a encarregat de la secció de "trio", tenia 12 dones al meu càrrec. Llavors érem uns 100 treballadors, era una empresa gran, antigament havia estat la Rosselló i va canviar de nom quan va canviar l'empresari. També hi havia treballat el meu oncle, Josep Ayats, i el meu cosí, Joan Ayats Darna.

Hi va treballar molt de temps a la ILECO?

Set anys hi vaig estar... però va anar malament. Durant un temps fèiem setmana sí i setmana no. Per recomanació d'un amic, l'Enric Falgàs, que era fabricant de taps de Cassà de la Selva, vaig començar a fer de corredor o intermediari. Agafava una mostra de 100 taps i els anava a brindar als exportadors. Hi havia regateig, demanaven que els tragués un duro, llavors compraven la partida. Quan es feia la partida, em donaven la comissió. Anava a Cassà de la Selva a buscar les mostres, perquè a Sant Feliu ja hi havia exportadors. A Cassà necessitaven intermediaris que agafessin el "mostruari" per vendre. Hi havia tanta fabricació que, a vegades, no podia anar a dinar a casa perquè no havia pogut acabar les visites. Llavors vaig deixar la ILECO i em vaig dedicar exclusivament a fer d'intermediari. Em vaig fer autònom i visitava les poblacions de Sant Feliu, Cassà, la Bisbal, Santa Coloma de Farners, Vidreres, Palamós i, sobretot, Palafrugell.

Quant de temps va fer de corredor?
Durant uns 30 anys, fins que em vaig jubilar, quan vaig fer 65 anys.

Durant tots aquests anys, segur que va fer amistats...

I tant! Hi ha una casa que sempre m'han ajudat molt, que és la casa Vigas de Palafrugell. Els conec des de fa molts anys! Actualment encara tenen 40 treballadors i dues fàbriques, una de taps de vi i una de taps de cava. Jo els estic especialment agraït pel suport que sempre m'han donat. Hi ha altres empreses com Sagrera, Joaquim Esteva, Basolí, Curquejo, Pere Bosch, Joan Castanyer, Gispert, Falgàs, Pere Xifre, De Maria Taps, Manel Serra o Rich Xiberta que també han estat importants per a mi.

Sempre ha treballat en el sector del suro?

Sí, però també vaig treballar en l'hostaleria. Vaig començar amb 17 o 18 anys a Tossa de Mar, hi vaig fer temporada durant tres anys. Allà vaig conèixer en Miquel Mesquida, de Menorca; treballàvem en el mateix establiment, ell estava a recepció i jo m'encarregava del bar. Després vaig anar a treballar amb ell, primer a Mallorca, a Platja Romàntica. Hi vaig fer tres tempora-

Retrat d'Emili Escofet Marill, fent taps amb barrina. Procedència: Emili Escofet Ayats. (Autor: Desconegut)

Ampolla amb un tap de suro natural dissenyat especialment per Escofet Cork SL. Procedència: Escofet Cork SL. (Autor: Desconegut)

des, encara era fadri. Després vaig passar a Menorca, allà vaig inaugurar l'Hotel Sant Tomàs, que encara existeix. Fa cosa de dos mesos em van convidar a passar-hi 4 dies per celebrar l'aniversari: han fet 50 anys! Allí ja hi anava amb la meva esposa. Hi vaig treballar 12 anys; de fet, la meva filla va néixer a l'hospital de Maó. Feia dues temporades: la d'estiu és molt llarga a Menorca, des de Setmana Santa fins a l'octubre. Després venia a Sant Feliu i feia de corredor.

Com era l'ambient al Sant Feliu de les fàbriques?

Als anys 50, a Sant Feliu de Guíxols, el 70 % de la població depenia de la indústria del suro, això era aproximadament 17.000 habitants. Es plegava a les dotze i, a les dues, s'hi tornava. Es treballava tota la setmana, dissabte inclòs, només es reposava el diumenge. A la sortida de les fàbriques, el carrer Santa Magdalena s'omplia de gom a gom. A la part de dalt d'aquest carrer fins i tot hi havia hagut mercat per comprar!

Com vivien?

Duien una vida molt senzilla, els treballadors no eren propietaris, eren llogaters i canviaven de casa. Fins que va venir el turisme, llavors la gent va guanyar diners i es van poder fer cases. Però no sabien què eren els impostos, vivien més tranquils...

Recorda les fàbriques que hi havia?

I tant! Les que recordo de memòria entre l'any 1950 i el 1955 són: Villar Olias, Planellas, Donatiu, Sureda, Buscarons, Rourich, Subertap, Al-

bertí, Mont, Bender, Roca, Morató, Vilossa, Batet, Greiner, Heller, Vancells, Janó, Prioux (que després va ser Agglotap), Trachsler, Tornabells, ILECO (abans Rosselló), Canadell, Jacomet, Sanjaume, Fernando Nadal, Carreras, can "Xoma" (del Sr. Ribas), Carreró, Granés (exportadors de taps de xampany arreu del món), Pont (actualment tenen el restaurant Les Panolles, el pare també havia tingut fàbrica), Burgell, Gallart, Ribot, Junqué, Campistol, Mundial Cork...

N'he comptat unes trenta-cinc...

El que no n'estic segur és si te les he dites totes, perquè potser me'n deixo alguna. Però, crec que la majoria sí que hi són! Una quarantena n'hi devia haver, de fàbriques una mica grans.

Ha tingut alguna empresa? Va participar en la creació d'Escofet Cork?

No, no, Escofet Cork la van crear els meus fills. És iniciativa d'ells...

Alguna anècdota del món del suro?

Una curiositat de quan treballava a can Jacomet. Tres carradors feien caps i puntes amb el suro per fer carracs -l'eina era l'estoig-, tot es feia a mà, llavors. Una vegada tenien els carracs, els posaven en un compartiment a terra, per mullar-los i estovar-los. Després anaven a buscar-los i els duien a la màquina de ribot. Hi havia senyores que feien els taps amb les garlopes, era un sistema molt antic, consistent en un ribot molt llarg que anava amunt i avall per arrodonir els taps. La viruta o "pelura" s'anava acumulant i casi els arribava al genoll. Quan

es jubilaven, la majoria anaven encorbades a causa de les hores passades fent anar la màquina.

Devia ser una feina molt dura...

Per descomptat! També es treballava els taps a la barrina. Es feia anar amb pedal, la gúbia feia els taps cilíndrics a partir de les llesques. El meu pare havia treballat amb la barrina. Quan hi havia molts taps fets, s'ensacaven i es bolcaven en una pila que hi havia en un magatzem. Com a corredor, agafava una mostra de 100 taps en una panera que després duia als exportadors. Hi ha fins a cinc qualitats de taps, la de més valor és l'extra/flor. Es va a tant per mil. Quan els taps havien estat venuts es pesaven en bàscules.

Com ha canviat?

Ara seria impensable! Actualment les fàbriques s'han modernitzat. Penso en fàbriques com can Vigas o can Sagrera, tot està mecanitzat i tot s'analitza. Tenen laboratoris amb 4 o 5 persones amb bata blanca! Per exemple, abans els taps tocaven a terra fent pila i això ara els laboratoris no ho permetrien. Les bodegues també tenen laboratoris per fer analítiques. Tot està molt controlat ara...

Quina altra diferència recorda?

Una altra cosa que ha canviat és que els taps ara es renten amb màquines i abans es feia en dos tinars de ciment Pòrtland, amb picadors. Els taps es picaven 40 vegades. Per tenir taps blancs s'utilitzava el tinar amb clor; per tenir taps rosats s'utilitzava el tinar amb pols d'anilina.

Després s'estenien en canats amb llistons, per assecar-los. Hi havia més d'una cinquantena de canats a cada fàbrica. Després s'embalaven per exportar-los.

Fins quan es va mantenir el sistema antic?

Fins als anys 70 i 80, quan es va automatitzar totalment el procés.

D'on prové el suro que utilitzen?

En principi es treballava el suro "país", o sigui, el d'aquí. Es treia de l'arbre i es bullia per aplanar-lo. S'hi treballava molt, però ara estan molt abandonats els boscos... Només en Joan Costa, de Cassà de la Selva, treballa amb suro "país". Es treia cada 14 anys, encara es fa, però actualment la majoria del suro prové de San Vicente de Alcántara, a Extremadura, o també de Cadis. Els fabricants d'aquí, i també els portuguesos, compren el suro a Andalusia i a Extremadura.

Per què van començar a comprar el suro a fora?

Al principi el compraven perquè amb el suro d'aquí no en feien prou, al port de Sant Feliu hi venien vapors de Sevilla per descarregar "fardos" de 85-90 kg, lligats amb filferros. Recordo centenars de fardells i dues colles de camèlics. Anaven amb armilles i eren molt forts, anaven a buscar-los i els tombaven en carretes, tirades per cavalls, que els repartien a les fàbriques. A cada

colla hi havia 4 o 5 homes, ho tinc al meu record... Els carreters duïen fuet, ara seria molt mal vist! També hi havia més de 30 tavernes, després de la guerra. Hi anaven amb el porró, a traguejar, ara no es faria! Hi havia un carreter que tenia el cavall tan ben ensenyat, que ja sabia en quina taverna s'havia d'aturar per fer el got de vi...

Quines característiques té el suro del país?

Principalment és el que s'extreu de les Gavarres, de llocs com Romanya. Només s'aprofita el 60 % per fer taps, el 40 % està molt deteriorat a causa dels insectes, com la formiga o el corc. Per tant, aquest 40 % va per llenya. Això és perquè els boscos no estan cuidats, estan bruts i plens de mates. El suro extremeny, en canvi, està en boscos nets i es pot aprofitar més. Té més qualitat, però és caríssim.

Creu que el suro "país" és un material competitiu?

Si els boscos estiguessin cuidats, seria millor i més competitiu que l'extremeny, ja que té molta més qualitat pel fet que és molt més premsat i compacte. Per contra, el suro extremeny és més porós, flonjo. Però els propietaris no ho troben rendible i, com que no hi ha fabricació, no hi ha gaire interès.

S'han pres mesures?

La Generalitat no ha donat mai aju-

des per a fabricants ni exportadors, ni tampoc als propietaris del suro. A Portugal sí que en tenen. La indústria portuguesa té menys despesa, en jornals per exemple, i té ajudes. Per això pot competir més i les fàbriques d'aquí n'han sortit perjudicades.

On tenen el mercat?

S'exporta molt a Europa, especialment a França, Suïssa i Alemanya; també a Estats Units i a països de Sud-amèrica. Dins l'àmbit nacional, s'envien molts de taps a les bodegues de la Rioja, concretament a Logronyo. Els empresaris del suro solen viatjar. El Sr. Vigas, per exemple, ha viatjat molt. El seu pare ja ho feia i, de seguida, el va enviar a molts països. Posteriorment, a més, va ser president d'AECORK. Això dona molta visió i "mundologia"...

Es parla que pràcticament ha desaparegut a casa nostra, sap quantes fàbriques o tallers hi ha actualment a Sant Feliu de Guíxols?

Actualment a Sant Feliu només hi queda Mundial Cork, de Jordi Buscarons, que es dedica als taps de cava. És una fàbrica gran, té entre 40 o 50 treballadors i està molt tecnificada. També hi ha Escofet Cork, que és una empresa familiar; tenen una part d'elaboració artesana i una part mecanitzada. Ha quedat ben poc...

M. Àngels Suquet

Arxiu Municipal
de Sant Feliu de Guíxols

Pannes de suro apilonades en el pati d'una fàbrica de taps, als anys vint. AMSFG. Fons Ricard Mur. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

Taps posats a secar després del seu rentat, durant la dècada dels vint. AMSFG. Fons Ricard Mur. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

Emprenedoria i innovació: Xarxa Europea de Territoris Surers

Retecork és una associació de dret públic que té com a principals objectius, per una part, la recuperació i difusió del patrimoni històric i cultural del món del suro i, per una altra part, el desenvolupament sostenible del sector surer en l'àmbit local, tant a nivell socioeconòmic com ambiental. Aquesta entitat també té el propòsit que aquest sector tingui representació en altres entitats i institucions que actuïn o tinguin competència en els territoris surers. Aquesta iniciativa va sorgir per tal de rendibilitzar al màxim les peculiaritats de la indústria del suro i del seu entorn i assolir el creixement de la seva funció dinamitzadora dins del territori. Malgrat la competència dels materials sintètics, s'ha constatat que les propietats del suro el fan insubstituïble en l'elaboració de determinats productes, com els taps. Per tant, la xarxa no és únicament una entitat cultural sinó que la promoció econòmica té un

gran pes en les seves actuacions: la defensa del interessos dels territoris surers, la proposta de mesures de suport per part de les administracions públiques, el foment de l'ocupació i la competitivitat, l'ampliació de mercats a nivell internacional, la creació de plataformes d'intercanvi, la realització d'estudis i informes, la formació professional, les campanyes de sensibilització, etc.

Aquesta xarxa actualment està formada per 51 institucions i entitats d'Espanya, Portugal, Itàlia i França. Es va començar a perfilar l'octubre de 2006, durant la trobada de territoris surers que va tenir lloc a Palafrugell. Hi van participar assistents procedents d'aquests quatre països europeus els quals, des d'un inici, van plantejar la incorporació dels territoris productors del nord d'Àfrica. L'abril de 2007 es va constituir oficialment la Xarxa Europea de Territoris Surers a Cassà de la Selva,

aleshores en formaven part 23 associats. Actualment la seu és al Centre Cultural Bassa Rocas, a les antigues escoles de Llofriu, però l'Assemblea General, màxim òrgan de representació, és itinerant. Els punts forts de la xarxa són la interdisciplinarietat i l'internacionalisme, ja que fan possible la realització de projectes globalitzadors i l'accés a recursos importants. A la vegada, la xarxa permet que municipis de petites dimensions puguin participar en projectes als quals altrament no tindrien accés. Retecork ha procurat la promoció del valor històricocultural i paisatgístic del món del suro com a estratègia en la preservació i desenvolupament d'aquest sector com a motor econòmic dels territoris surers. Així, al llarg dels 10 anys d'existència, Retecork ha promogut l'organització de la Xarxa d'Espais Naturals (2009) i la Xarxa de Museus i Centres d'Interpretació del Suro (2010).

"Retecork, xarxa europea de territoris surers" a <http://www.retecork.org/>
 SALVATELLA, Josep. "Visitem Retecork, la gran Xarxa europea del suro" a *Revista de Palafrugell*, núm. 245 (març, 2014), disponible a <http://pandora.palafrugell.cat/pdf.raw?query=id:0000057483&page=30&lang=ca&view=premsa>
 "Primera trobada de territoris surers a Palafrugell" a *Vilaweb* (14 d'octubre de 2006) a <http://www.vilaweb.cat/noticia/2093509/20061014/primera-trobada-territoris-surers-palafrugell.html>
 "Institut Català del Suro" a <http://www.icsuro.com/>

Emprenedoria i innovació: L'Institut Català del Suro

El desenvolupament de la indústria del suro es va donar en unes zones concretes, a causa de la proximitat de la matèria primera, l'escorça de l'alzina surera, un arbre que requereix unes condicions especials i es troba en uns llocs concrets del planeta. Les característiques d'aquesta indústria i la seva mecanització són tan específiques que van originar un model concret, a nivell organitzatiu, empresarial i social. L'eclosió de la indústria surera va sacsejar tot el territori de cap a peus. Així, damunt d'un paisatge exclusiu es bastí una societat original amb un llegat patrimonial propi, material i immaterial. La voluntat de preservació i desenvolupament d'aquest sector, juntament amb seu paisatge, originà l'Institut Català del Suro (ICS) el 1991. Hi prenen part el Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació, el de Medi Natural, el d'Empresa i Ocupació, l'Associació d'Empresaris surers de Catalunya (AE-

CORK), el Consorci Forestal de Catalunya, la Cambra de Comerç de Girona, els Ajuntaments de Palafrugell i Cassà de la Selva, la Universitat de Girona, la Xarxa Europea de Territoris Surers i el Centre Tecnològic Forestal de Catalunya. Aquesta entitat es proposa assolir el desenvolupament de tota la cadena del sector surer, des del bosc fins al producte final. Les seves línies estratègiques tenen com a eixos principals la innovació per mitjà de la recerca, la sostenibilitat, la revalorització i promoció dels territoris surers, també turísticament. Els seus projectes procuren la internacionalització i la col·laboració. Entre les seves actuacions, destaquen l'elaboració de propostes per als organismes competents i el foment de la formació dels professionals del sector a nivell universitari, tot cercant l'especialització en enologia i hostaleria. En l'ICS, el laboratori (Cork Center Laboratory), dotat amb tecnologia punta, és una

peça clau. Realitza controls de qualitat per al sector vitivinícola i alimentari; fa assessoraments i peritatges; participa en entitats de normalització com UNE i ISO; realitza projectes de recerca en col·laboració amb universitats i altres centres; a partir del coneixement adquirit, organitza cursos i tallers per a professionals i públic en general. Aquest any, amb motiu del 25è aniversari, l'ICS ha convocat el Premi d'Emprenedoria – Idea de Negoci amb suro, amb el lema "Busquem Suber Emprenedors. Tens un projecte innovador basat en el suro?". En aquesta ocasió, ha comptat amb la col·laboració de l'Agència per a la Competitivitat de l'Empresa (ACCIÓ), Associació d'Empresaris Surers de Catalunya (AECORK), Confederació Europea del Suro (CELIÈGE), Càtedra FPdGi Joves Emprenedors de la Universitat de Girona i Institut de Promoció Econòmica de Palafrugell (Ajuntament de Palafrugell).

CALIDOSCOPI LES IMATGES

1. Màquina de comptar taps, 1925. AMSFG.
Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard
Mur Dargallo)

1

ABANS

2. Treballadors posant un farcell de pannes a bullir, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo) 3. Procés de fabricació de taps de suro, l'any 1925, màquina de llescar. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

4. Fabricació de taps de suro, l'any 1925, procés amb la màquina d'esmeril. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo) 5. Triadors repassant taps, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

6. Calibrat dels taps de suro amb garbells, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)
7. Procés de fabricació de taps de suro, l'any 1925, secció de marcat a foc dels taps. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

8. Procés de fabricació de taps de suro, treballadors llescant el suro a mà, l'any 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo) 9. Procés de fabricació de taps de suro, màquina de garlopa, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo (Autor: Ricard Mur Dargallo)

10. Extracció del bloc de suro aglomerat després de la seva cocció, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo) 11. Elaboració de carracs a mà, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo) 12. Fabricació de taps amb màquina de barrina, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

13. Llescant suro a màquina per a la fabricació de discos de suro natural per fer taps, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo) 14. Premsat de motlles durant el procés de fabricació d'aglomerats de suro i col·locació en vagonetes, l'any 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

15. Triadores de discos, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)
16. Embalatge de les càrregues de taps per al seu transport, 1925. AMSFG. Fons Ricard Mur Dargallo. (Autor: Ricard Mur Dargallo)

15

16

ARA

17. Triadores durant la selecció manual de classes estàndards i personalitzades a J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

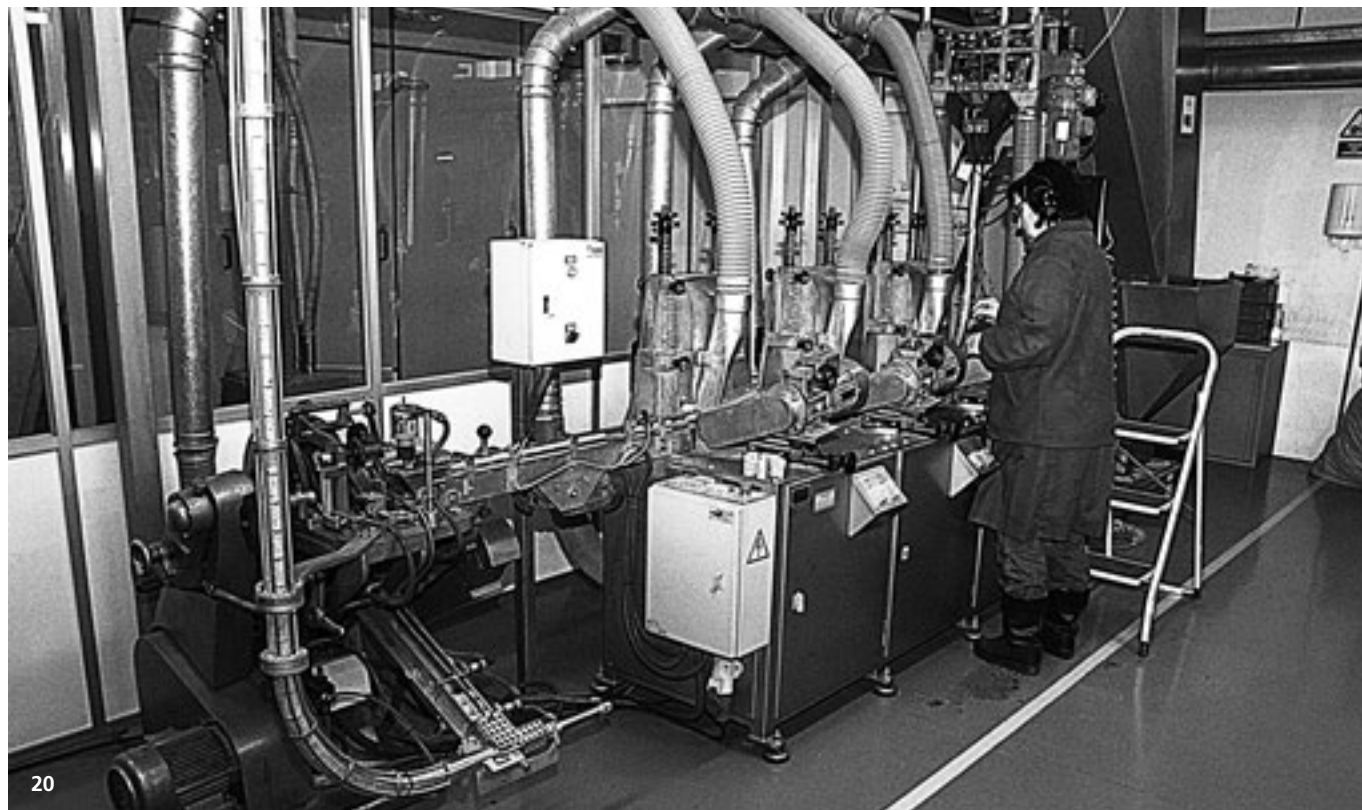

17

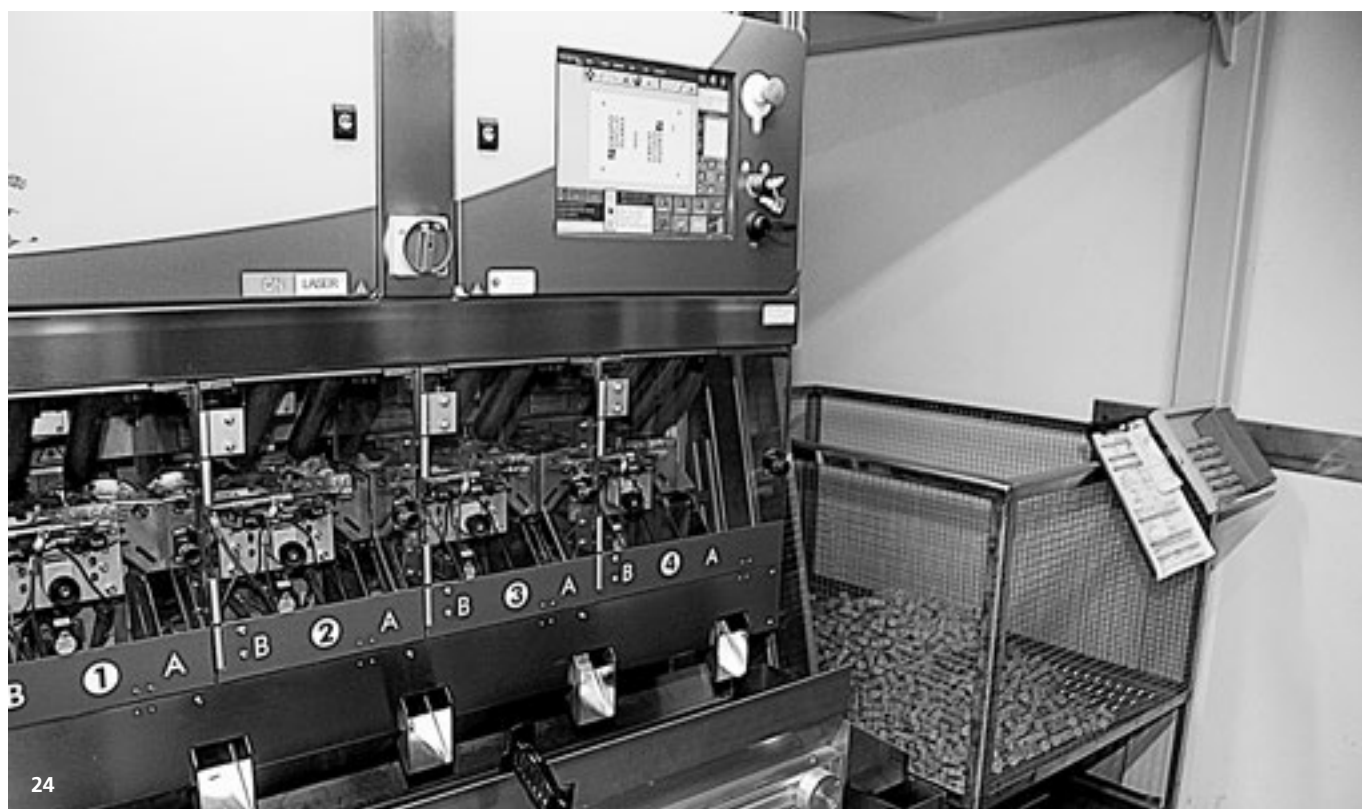
18. Taps marcats a làser a J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca) 19. Cromatògraf del laboratori de l'empresa J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

20. Rectificació dimensional dels taps a J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca) 21. Secció de rentat dels taps a J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

22. Mostres de les comandes enviades als clients per J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca) 23. Selecció manual sobre tapis i embalatge a J. Vigas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca) 24. Equipament per al marcatge a làser dels taps a J. Vigas SA. També es marquen a foc i a tinta. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

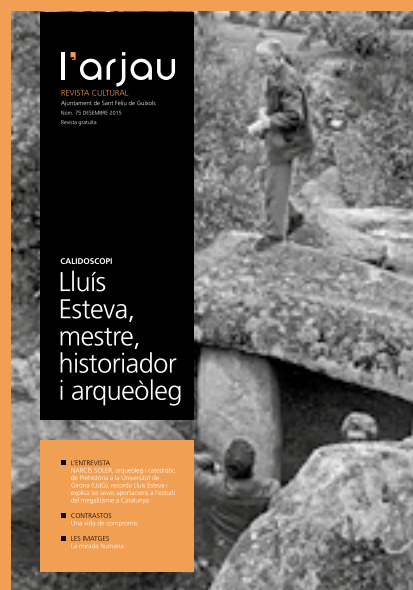
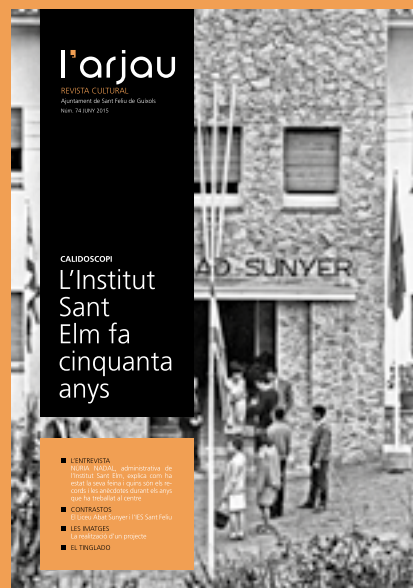
25. Detall del procés de fabricació de discos a J. Vígas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca) 26. Detall de la selecció manual de classes estàndards i personalitzades a J. Vígas SA. AMSFG. Col·lecció Municipal d'Imatges. (Autor: Salvador Estibalca)

La revista L'ARJAU agraeix que totes les persones que detectin alguna errada o mancança en la informació que publica la revista la comuniquin per tal que pugui ser esmenada en la fe d'errades corresponent i també en les bases de dades de l'Arxiu Municipal.

La fotografia de la pàgina 24, corresponent al Dia Mundial de la No-violència de l'any 2015, no és d'autor desconegut sinó que és de Joaquim Bigas Quintana.

Els darrers números...

On aconseguir L'Arjau?

L'ARJAU és una revista editada per l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols que tracta temes culturals del municipi i el seu entorn. Aquesta publicació es distribueix de manera gratuïta i es pot trobar en els estancs i llibreries de Sant Feliu de Guíxols o en els serveis municipals següents: Botiga del Monestir, Oficina d'Informació Ciudadana, Punt d'Informació Juvenil, Guíxols Desenvolupament (estació d'autobusos), centres cívics de Vilartagues i Tueda, Biblioteca Pública Octavi Viader i Margarit i Arxiu Municipal.

Descarrega'l també a:
<http://www.arxiunicipal.guixols.cat/publicacions/revista-l-arjau.html>

l'arjau

REVISTA CULTURAL

Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols

Núm. 77 FEBRER 2017

Revista gratuïta

Arxiu Municipal

